

Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile

Vytautas Tumėnas

Straipsnyje siekiama parodyti etnoregiono koncepcijos instrumentinę reikšmę šalies moksle ir kultūros gyvenime. Nagrinėjama Lietuvos etnografinių sričių koncepcijų įvairovė, jų sąlygiškumas ir kitimas. Aptariama jų svarba šalies etnologiniams mokslams ir tautodailės raidai, kokią įtaką jos daro liaudies kūrybai ir dailės istorijos bei tautodailės dailėtyros interpretacijoms, kokia jų sąveika su gyvąja tradicija. Atskleidžiama juostų tradicijos (susiformavusios XIX–XX a. pr.) raidos XX–XXI a. priklausomybė nuo etnografinių žemių sampratos kintančio pobūdžio moksle ir kultūros vadyboje. Aiškinamasi, kaip tautodailė (ypač juostų kūrimas) siejama su tautinio ar etnoregioninio tapatumo reprezentavimu ir kaip tai lemia kūrėjų reali gyvenamoji vieta, jų kilmė, jų darbų paklausa. Tyrime remiamasi ankstesnėmis mokslo publikacijomis ir kultūrine spauda, gyvojo tautodailės proceso stebėjimu bei medžiaga, surinkta Lietuvos istorijos instituto organizuotų pagal LR Kultūros ministerijos remiamus projektus etnografinių ekspedicijų metu.

Dr. Vytautas Tumėnas, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: tumenas@istorija.lt

Įvadas

Visuomenėje plačiai paplitusių sampratų „desakralizavimas“ – vienas iš postmoderniosios minties „arkliukų“. Kaip taikliai pažymi kultūrologas Algis Uždavinys, „postmodernizmas teigia, kad nėra objektyvios tiesos ir objektyvios tikrovės, todėl vadinamoji „tikrovė“ yra subjektyviai konstruojama iliuzija“ (Uždavinys 2006: 112). Į bendruomeniškumo sąvokų sąlygiškumą, savotišką mitologiškumą atkreipė dėmesį Horstas Kurnitzky: „Tautos visada yra išradimai. <...> Tautinės savimonės augimo sąlyga yra tapatinimasis su politine iliuzija“; „...karai padeda sustiprėti solidarumo jausmui bei sąlygoja naujų mitų atsiradimą, o tai padeda atrasti tautinę tapatybę. <...> Etninė bendruome-

nė – tai toks darinys, kurio žmonės su dėkingumu griebiasi, kad pasijustų saugiai“ (Kurnitzky 2004: 64, 77). Kita vertus, siekiai puoselėti etninę tapatybę nėra prestižiniai postmodernioje mozaikiškoje smulkių tapatybių kultūroje. Anot dailėtyrininko Virginijaus Kinčinaičio, „...kiekviena tradicinė kultūra turi savo šaltinių „citavimo mašinas“ – tai jų gyvybingumo garantas. Dabartinėje situacijoje kartojimą mes suvokiame kiek kitaip. Tai žymi šiuolaikinė nebuvimo ir tuštumos filosofija bei postmoderniojo meno metastilistika, kuriai visi stiliai iš karto ir kiekvienas atskirai dažniausiai tėra tik dramatiškai išdekoruota tuštumos uždanga“ (Kinčinitis 1995: 131–132). Ne mažiau reikšmingos ir priešingos nuostatos, išsakytos Romualdo Grigo: „Dėl tautinių mitų, simbolių, stereotipų palengvėja ekonominių, politinių ir kitų fragmentų bei struktūrų susisaistymas į vieningesnę, darniau veikiančią socialinę sistemą“ (Grigas 2002: 3–4). Panašiai ir M. Castellsas, ieškodamas šiuolaikinės visuomenės būties prasmės, nurodo, kad pagrindiniu socialinės prasmės šaltiniu tampa tapatumo paieška: žmonės buriasi tapatumo – etninio, nacionalinio, teritorinio ir kt. – pagrindu (Castells 2005: 19).

Šiuolaikinės humanitarinės minties kontekstas verčia kitaip pažvelgti į įprastą sampratą, siekti gilesnio, tikslesnio jų apibrėžimo. Plačiau visuomenei ir intelektualiniam elitui patrauklios ir moksle dažnai vartojamos subetninio regionalizmo ir subetninės tapatybės koncepcijos, pasirodo, yra perdėm sąlygiškos, sutartinės, spontaniškos. Vis dėlto jos yra reikšmingos mokslo raidai ir kultūros plėtrai Lietuvoje. Subjektyvi šių sampratų interpretacija intelektualinio elito bei valdžios sferoje taip pat lemtinga liaudies kultūrai (pavyzdžiui, apie jos įtaką bulgarų liaudies kultūrai yra kalbėję Klausas ir Juliana Rothai (Roth, Roth 1990: 107–120).

Regionalizmas ir regiono samprata (geopolitinė, ekonominė-administracinė, kultūrinė-istorinė) apibrėžia ne tik tam tikrą žemės plotą, teritoriją. Regiono sąvoka dažnai igyja ir instrumentinę reikšmę, mat ja vadovaujamosi klasifikuojant, diferencijuojant ir išskiriant prioritetus.

Lokalinių ypatybių ir savitumų tyrinėjimas ir išskyrimas buvo galbūt vienas būdingiausių Lietuvos etnologijos mokslo uždavinių ir prioritetų. Dar didesnę instrumentinę klasifikavimo reikšmę Lietuvos etnologijoje turi etnografinių sričių, arba etnografinių regionų, arba Lietuvos žemių, kraštų, samprata. Ji lemia ne tik mokslinių etninės kultūros interpretacijų pobūdį, bet ir pačią liaudies kūrybą.

Šalies subetnosų, regionų, regionų kultūros, regioninio ar subetninio tapatumo sampratų pagrindas iš esmės yra ne tik teorinis, bet ir mitologiškas. Daugelis tyrinėtojų pabrėžė, kad mitologiškumas (nebūtinai blogąja prasme) apskritai būdingas tautinės savimonės ir savivokos reiškiniams (Tereškovič 2004: 16).

Itin įvairus ir nepakankamai aiškus mokslinis Lietuvos etnografinių regionų (ar kitaip vadinamų subetninių žemių) apibrėžimas lemia labai komplikuo-tą, nevienalytę jų sampratą kultūros gyvenimo, verslo, ideologijos praktikoje. Iki šiol nėra pakankamai aiški šalies subetninių žemių sampratos kilmė, isto-rinė raida, kartu ir jos turinys. Kadangi esti Lietuvos skirstymo į penkias etno-grafines žemes gausybė variantų, kurių nė vienas nėra formalizuotas administ-raciniame šalies žemėlapyje (skirtingai nuo kaimyninės Latvijos), o XIX a. pirmojoje pusėje tokios regionų įvairovės dar nebūta, pagrindai gali kilti klau-simas, ar apskritai subetnosų ir jų žemių samprata nėra legenda arba mokslini-ninkų galvose sukurtas klasifikacijos instrumentas, šiuolaikinis kultūrinės ta-patybės mitas. Ar visuomenėje gyvuojanti populiarioji subetnosų, subregionų, subregioninio patriotizmo samprata turi ką nors bendra su mokslo išvadomis? Ar etnografinės žemės sietinos tik su istoriniu administraciniu šalies padalini-mu, ar tik su subetnosais ir lietuvių tarmių savitumais (kokį vaidmenį tada atlieka suslavėję Lietuvos gyventojai)? Ar žemės sietinos ir su platesniais visos etninės kultūros komplekso savitumais, ar su visų parametrų visuma? Trūks-tant atsakymų, subregionų žemių ribų apibrėžimas vieniems tampa beveik geo-politinės kovos aktualija, kitiems – kvestionuojamu moksliniu uždaviniu, spren-džiamu mechanškai brėžiant suminę daugelio regioninių skirtumų ribą, dar kitiems – vien asmenine sutartine samprata, naudojama etnologinių tyrimų teritoriniam apibendrinimui, galiausiai jis tampa būtina sąlyga subetninio kul-tūrinio-ekonominio patriotizmo raiškos erdvei apibrėžti. Augant etnoregioni-niam (subetnosų) patriotizmui, išskyla daugybė klausimų, kuriuos lemia šalies subetnosų sampratos ir jų teritorinės apibrėžties itin dinamiškas nuo XIX a. kitimas. Naujos subetniškumo ir teritorijos santykio problemos kyla ir dėl vi-dinės Lietuvos ekonominės bei kultūrinės unifikacijos, gyventojų migracijos į miestus, dėl mišrių subetninių požiūriu šeimų gausėjimo, dėl augančio gyven-tojų kultūrinių šaknų ir gyvenamosios vietos neatitikimo: pavyzdžiui, tauto-dailininkų etnoregioninė, subetninė priklausomybė tampa perdėm teoriniu už-daviniu, nuo kurio neretai išsisukama imantis ieškoti bendro lietuviško tapatumo. Tyrinėjant tautinių ir tradicinių juostų kūrybą, minėti procesai itin išryškėja.

Todėl šiame darbe siekiama išnagrinėti: a) etnoregioninės, subetnosos kul-tūros sampratos, besiskiriančios nuo nacionalinės, tautinės, susiformavimą ir santykį su liaudies daile; b) etnokultūrinių šalies regionų dabartinės taikomo-sios sampratos, susijusios su tautodailės procesu (kūryba, jos sklaida) ir jos moksliniu bei vadybiniu interpretavimu, reliatyvumą; c) kintančių ir skirtingų etnoregiono sampratų įtaką tautodailės srities – juostų kūrimo – raidai.

Regioninės kultūros sampratos kūrimas

Lietuvos etnografinius regionus sunku apibrėžti, nes istoriškai kito jų ribos ir pavadinimai, taip pat nyksta jų savitumai XX a., nors jie išlieka kaip teorinė transformuota kultūrinė atmintis, savotiškas „mitinis“ regioninio tapatumas.

Kalbėdami apie Lietuvos teritorijos regionų sampratą, susiduriame su didele terminų, nusakančių panašius reiškinius, įvairove, todėl tiksli aptariamų sąvokų reikšmė paprastai aiškėja tik susipažinus su kontekstu. Lietuvos sritimis (Galaunė 1930: 68, 71), etnografinėmis sritimis, etnografiniais regionais ar etnoregionais įprasta vadinti Aukštaitiją, Žemaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją, Mažąją Lietuvą (Klaipėdos kraštą). Paulius Galaunė *Lietuvių liaudies mene* (Galaunė 1930: 262) vartojo terminą „Suvalkų žemė“, Žemaičių kultūros draugija leidžia žurnalą „Žemaičių žemė“. A. Tyla taip pat įtikinamai siūlo vartoti terminą „žemė“ (Tyla 2001: 58). Žemės terminas ir šio straipsnio autoriui labiausiai priimtinas (jį autorius vartoja sudarytame elektroniniame Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus diminių audinių ir juostų kataloge (Milašius 2003)). Žemės terminas galbūt sukelia mažiau painiavos negu pavadinimas „sritis“, dažniau vartojamas tiesiog apibrėžiant, išskiriant aptariamą objektą iš didesnio konteksto. Terminas „regionas“ dažniausiai vartojamas geografiniuose, geopolitiniuose, administraciniuose teritorijų apibrėžimuose. „Regionas“ paprastai apima artimus, bet skirtingus teritorinius vienetus: pavyzdžiui, Baltijos regionas, Nemuno regionas ir t. t. Kita vertus, tokie pavadinimai kaip „Neries regioninis parkas“, „Panemunių regioninis parkas“, „Pavilnių regioninis parkas“, „Dieveniškų istorinis regioninis parkas“ ir kt. šalies žemėlapiuose konkuruoja su terminu „etnografinis regionas“. Kraštotyros literatūroje paplitęs krašto terminas paprastai vartojamas beveik kaip apylinkės, seniūnijos, valsčiaus, rajono sinonimas (pavyzdžiui, kraštotyros ekspedicijų knygų pavadinimai: *Gervėčių kraštas*, *Dieveniškų kraštas* ir pan.). Be to, pastaruoju metu aktualiėja regiono ir vietovės sąvokų skyrimo klausimas. Tam tikrame minties kontekste regioninį reiškinį sinonimiškai galima vadinti vietiniu, lokalinu (Kalnius 2004: 56–57; Kalnius 2006: 83–86). Tačiau gilinantis į klausimus, susijusius su vietovių, regionų ir šalies teritorinio apibrėžimo skirtumais, neretai etnografinių žemių (regionų) etninę kultūrą vadinti lokale tampa netikslu dėl kelių priežasčių. Kadangi Lietuvos etnologijoje, etnomuzikologijoje, folkloristikoje lauko tyrimai atliekami ne regionuose, o vietovėse, tai galima sakyti, kad regiono sąvoka yra „kabinetinė“, ji pasitelkiama, kai siekiama, įvairiose vietovėse surinktą medžiagą apibendrinti platesnės teritorijos mastu. Ekspedicijų į konkrečias vietas surinktos medžiagos apibendrinimus įprasta skelbti vadinamosiose „lokalinėse monografijose“. Vietinės ar lokalinės kultūros apima nedidelę

teritoriją – gyvenvietę, apylinkę, rajoną. Vietinė kultūra vientisesnė, ją galima vadinti nedidelės teritorijos kultūros visuma, kurią vietos gyventojai nesunkiai suvokia kaip vietinio savitumo ir tapatumo išraišką. O regiono kultūros pobūdis daugialypis. Tai dėl ekonominių, administracinių ar geografinių veiksnių arba koncepcijų daromos įtakos „sugalvotos“ teritorijos, apimančios daugelį skirtingų lokalinių kultūrų. Kalbant tiek apie senesnius laikus, tiek apie dabartį, etnoregiono kultūra yra daugiau teorinė samprata, nei realiai suvokiama, visuotinai pripažįstama bendrybė kasdieniame gyvenime. Kalbant apie šiuolaikinę regioninę kultūrą, ko gero, išskirtina tik žemaičių kultūra, kuri savo savitumą ir bendrumą pirmoji pradėjo itin sąmoningai puoselėti ir deklaruoti (pavyzdžiui, išleido savo pinigus, pasą, rengia „Pasaulio žemaičių“ parodas). Kitų regionų kultūrinio išskirtinumo, savitumo ir vieningumo savivoka dar tik bręsta. Lokali kultūra gali būti sietina su bet kokia nedidele teritorija ir suvokiama netgi kaip atskiras vienetas. O regioninė kultūra, apimanti kur kas didesnę teritoriją, visada suvokiama kaip esanti dar didesnio teritorinio darinio, platesnio konteksto dalis arba hierarchiškai priklausoma nuo „centro“. Vietovės ir regiono sampratos skirtumo instrumentinė reikšmė aiškėja lyginant šalies etnologijos ir profesionaliosios dailės tyrimus – čia penkių žemių (subregionų) sąvoka paprastai nevartojama. Ši sąvoka – tai išskirtinis etninius aspektus tyrinėjančių Lietuvos mokslų (etnologijos, tautodailės dailėtyros, liaudies meno istorijos, folkloristikos ir kt.) požymis. Todėl pagrįstai galima kelti klausimą: ar profesionaliosios dailės tyrimas, apibendrintas pagal šalies etnoregionus, galėtų būti priskirtas ir etnologijai? O vietovės sąvokos reikšmė panaši ir Lietuvos etnologijoje, ir dailėtyroje.

Kultūros lokalinių bei regioninių savitumų ir tapatumų santykio su valstybės vieninga, centralizuota, modernia ir globalėjančia kultūra arba šalies centro ir periferijos santykių raida yra itin reikšminga nagrinėjant pastarųjų šimtmečių Lietuvos kultūros ir jos segmento – tautodailės – plėtrą (Tumėnas 2003). Tai tiesiogiai susiję ir su šalies etnologinių mokslų uždaviniais ir jų tyrimų rezultatų sklaidos efektyvumu visuomenėje.

XX–XXI a. Lietuvos tautodailės gyvybingumas itin priklauso nuo intelektualų sampratų, požiūrių ir palaikymo, kuris vienaip ar kitaip kuria liaudies kūrybos „adoravimo“ ir pripažinimo madas. Tad dėsninga, kad etnoregiono sampratos dinamika savaip keitė ir tautodailės bei visos liaudies kūrybos raidą, ir jos reprezentavimo savitumų kaitą. Kita vertus, liaudies kūryba darė didelę įtaką etnoregionų reikšmės etninius aspektus Lietuvoje tyrinėjančių mokslų išskilimui.

Šalies etninius aspektus tyrinėjančiuose moksluose ilgą laiką etnografiniai regionai nebuvo tiksliai siejami su teritorija – vadinasi, jie buvo labiau siejami

su gyventojais negu su žeme: labiau įprasta buvo kalbėti apie dzūkų/dainavių, bet ne apie Dzūkijos, apie aukštaičių, bet ne apie Aukštaitijos, apie lietuvininkų, bet ne apie Mažosios Lietuvos kultūrą. Trūkstant tyrimų Lietuvos subetnosų sampratos raidos, sklaidos visuomenėje klausimu, nepakankamai įvertinta pačios liaudies mentaliteto reikšmė. Apie subetninės savimonės paplitimą visuomenėje byloja populiarūs tautosakos anekdotai apie skirtingą subetnosų būdą, taip pat besiribojančių subetnosų vietiniai įvardinimai (suvalkiečiai skirstosi į kapsus ir zanavykus; o dzūkai – į šilinius, gruntinius ir panemunės (Gudavičius 2003: 21–22). Netyrinėta, kokią galėjo turėti įtaką knygnešiai, periodinė spauda platinant subetninio skirtingumo sampratas. Penkių Lietuvos etnoregionų sampratos raida rodo, kad lietuvių sudėties ir jų etninės kultūros diferencijavimo subetniniu pagrindu (suvalkiečių, aukštaičių, dzūkų, žemaičių, lietuvininkų) idėja, kaip ir regioninė subetninė savimonė, galėjo plėtotis liaudies kultūros, kultūrininkų (žurnalistų, knygnešių ir kt.) bei mokslinės minties sąveikos terpėje. Jos reikšmė etninius aspektus tyrinėjančiuose moksluose ilgai nui taip pat išaugo – tai lėmė plačiosios visuomenės etnokultūrinės savimonės branda.

Penkių Lietuvos žemių, subetnosų ir jų vardų koncepcija radosi neseniai – tik XIX a. antrojoje pusėje. Anksčiau S. Daukantas išskyrė tik du lietuvių subetnosus – aukštaičius (kalnėnus) ir žemaičius, bet jų teritorinės ribos vis dėlto nebrėžė ([Daukantas] 1845). Su dzūkais siejamos žemės Dzūkijos vardas atsirado tik XIX a. antrojoje pusėje (Zinkevičius 2006: 44–57). Ir patys dzūkai, gyvenantys Užnemunėje – Seinų ir Kalvarijos apskrityse, rašytiniuose šaltiniuose, A. Vyšniauskaitės nuomone (Vyšniauskaitė 2001: 55), pirmą kartą paminimi tik XIX a. vidurio etnologiniame A. Polujanskio veikale (Polujanski 1859). Vėliau dzūkų vardas (kaip slapyvardis), susietas su regionu, pasirodo populiarioje spaudoje publicisto Dzūko straipsnyje „Iš Dzūkijos“, paskelbtame „Varpo“ laikraštyje (Dzūkas 1889: 157), o kaip Merkinės parapijos gyventojų pavadinimas – J. Šimtakojo „Trakiečių dzūkų dainų“ rinkinyje (Šimtakojis 1899). Vincas Krėvė, kaip rašytojas, išskyrė Dainavos šalį, turėdamas omenyje Merkinės kraštą (Krėvė 1913; Krėvė 1924), o vėliau jis, kaip mokslininkas, šią teritoriją priskyrė dzūkams, Dzūkijai (Krėvė 1930; Krėvė 1931; Krėvė 1934). Galimas dalykas, kad tokią dzūkų teritorinę apibrėžtį mokslininkas pavartojo atsižvelgdamas ir į plačioje visuomenėje gyvuojančias, besiplėtojančias subetninio tapatumo nuostatas. Kita vertus, tokia vėlesnė išplėsta Dzūkijos samprata iš dalies galėjo būti grindžiama mokslo išvadomis: pagal dzūkų tarmės savybės – dzūkavimo (jis, beje, aptinkamas ne tik Dzūkijoje, bet ir Rytų Aukštaitijoje) – paplitimą. Panašiai ir aukštaitiška bei žemaitiška savimonė XIX a. viduryje nebuvo susijusi su konkrečiomis istorinėmis žemėmis, kurių vardus XIX a. carizmas uždraudė

vartoti (Kalnius 2006: 71). Lietuvininkų ar klaipeidiškių etnonimai iškilo panašiu laikotarpiu ir buvo siejami su lietuvių kalbos paplitimo plotu Rytprūsiuose, vartojo juos šio regiono kultūrininkai.

Kitaip tariant, Lietuvos, sudarytos iš subetnosų apgyventų penkių žemių, įvaizdžio kilmė, jo reikšmė ir turinys iki šiol nėra pakankamai aiškūs: ji, matyt, formavo ir mokslininkai, ir kultūrininkai, ir plačioji visuomenė. Tai reiškiny, susijęs su tautine mitologija ir ideologija, su tautinės, etnokultūrinės savimonės branda. Pavyzdžiui, Lietuvos penkių etnografinių regionų ir subetnosų teritorinė apibrėžtis ilgainiui smarkiai kito. Ji slinko nuo subregioninio tapatumo centro periferijos link, ties kuria liaudies sąmonėje jų ribos ištirpdavo, o mokslininkų galvose tapdavo diskusijų objektu. Tokią sampratą galima būtų iliustruoti Lietuvos liaudies buties muziejaus Rumšiškėse ekspozicijos sudarymo principu, pagrįstu etnoregionais, kurių tikslaus žemėlapiu nebūta. Etnografinius regionus muziejuje reprezentuoja būtent „centriniai“, savičiausi ir skirtingiausi, o ne paribio (išivaizduojamos regiono teritorijos) artefaktai.

Panašiai ir nacionaliniai parkai Lietuvoje siejami ne tik su gamta, bet laikomi ir etninės kultūros savitumų, etnografinių žemių, subetnosų kultūros reprezentantais: Aplinkos ministerijos leidinyje aiškinama, kad „žodžiu „nacionalinis“ Lietuvoje teikiama ne tik valstybinės svarbos, bet ir etninio savitumo prasmė – kiekvienoje etnografinėje srityje, išskyrus Suvalkiją, yra nacionalinis parkas“ (Kriukelis, Maskelytė, Vilimaitė 2000: 7).

Etnografinių regionų samprata ir liaudies kūrybos etnologija

Etnologiniai arealiniai duomenys gali būti apibendrinami pačiais įvairiausiais būdais. Lietuvos medžiagai sisteminti XIX–XX a. pradžioje dar buvo vartojami ir geografiniai (pavyzdžiui, Šiaurės vakarų kraštas, Vakarų Lietuva, Žiemų-rytiečiai), ir esami administraciniai (pavyzdžiui, Vilniaus, Kauno, Suvalkų gubernijos), kraštotyriniai (pavyzdžiui, Druskininkų apylinkės) ir istoriniai teritoriniai (Žemaičiai, Aukštaičiai) terminai bei liaudies arba kultūrininkų, publicistų išpopuliarinti kraštų ar jų gyventojų pavadinimai (Vilnija, Dzūkija, Seinų žemė ir pan.). Reikšminga, kad XX a. Lietuvos liaudies kultūros, kūrybos, ypač dailės tyrimuose dėl mokslo ir kultūros sklaidos labiau paplito etnoregioninis šalies skirstymo, medžiagos sisteminimo principas, kurio kilmė susijusi ir su buvusiais administraciniais, teritoriniais dariniais, ir su liaudiška etnokultūrine vietovės, subetniškumo savimone.

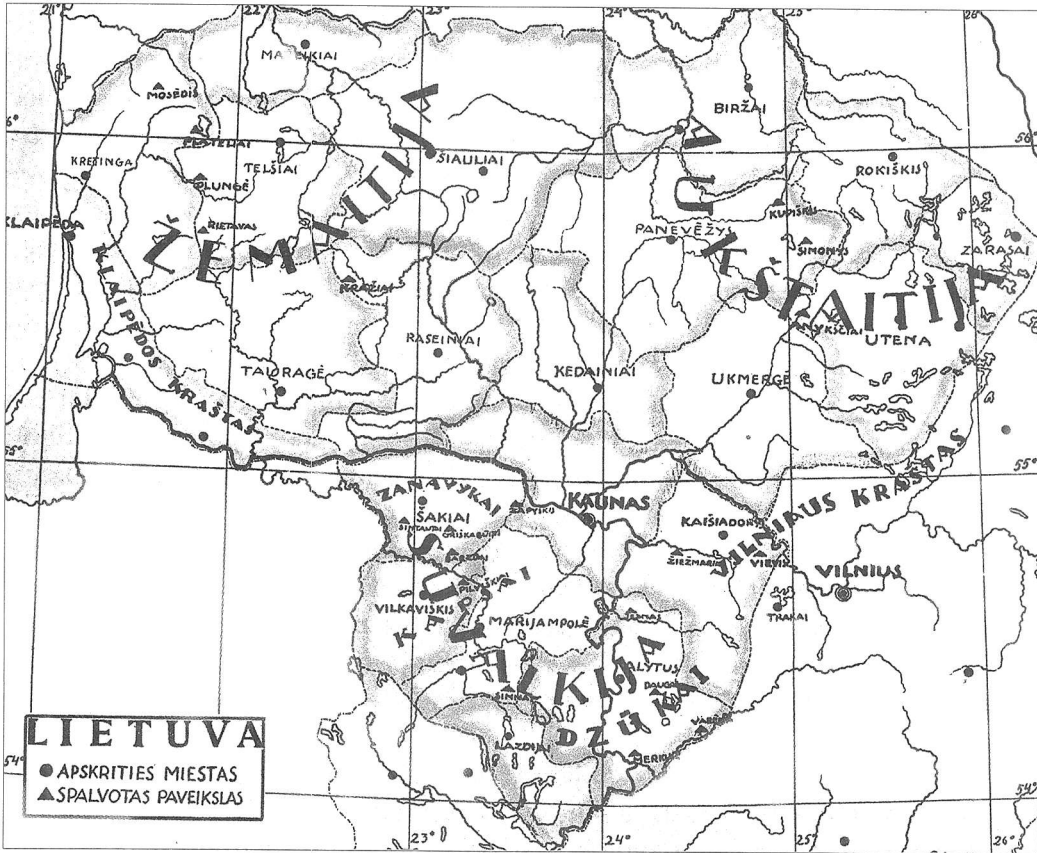
Tarpukario Lietuvoje, kai buvo itin aktyviai kuriamas tautinis, valstybinis tapatumas ir jo simboliai, šalies etnoregionų samprata aktualėjo lėtai ir labiausiai buvo siejama su liaudies kūrybos apibendrinimo ir reprezentavimo klausimi

mais muziejinkystėje, liaudies architektūros, muzikos, tautinių drabužių, tautosakos, folkloro tyrinėjimuose ir sklaidoje: etninės kultūros medžiaga pradėta apibendrinti pagal subetnosus arba šalies etnokultūrinės sritis (žemes). Šiuo laikotarpiu oficialėjanti ir populiarėjanti samprata, kad lietuvių tautą sudaro subetninės grupės, nebuvo vienareikšmė, kadangi jau seniau išskirti aukštaičių ir žemaičių subetnosai atsidūrė vienoje gretoje su naujesniais – suvalkiečių ir dzūkų. Tačiau puoselėjant subetninį tapatumą, dar sunkiau buvo susieti juos su konkrečiomis teritorijomis, kurių tikslų ribų nebuvo.

Pirmuosiuose apibendrinančiuose liaudies dailės tyrinėjimuose, kurie atspindėjo tautos konsolidavimo, vientisos valstybės kūrimo idealus, šalies sričių skirtumai ir savitumai nebuvo pabrėžiami (Jaroševičius 1912; Breinsztein 1912; Salvatori 1925; Buračas, Galaunė 1928; Rūkštelė 1929; Galaunė 1930; Galaunė 1934; Tamošaitis 1932). Pavyzdžiui, juostos buvo pateikiamos be jokios metrikos ir buvo siekiama jomis reprezentuoti lietuviškų juostų reiškinį apskritai. Tiesa, P. Galaunė mėgino išskirti tam tikrus arealinius liaudies meno savitumus, tačiau sisteminio požiūrio dar nebuvo – tai byloja šie nesistemiški geografiniai apibūdinimai: Lietuvos sritys (Galaunė 1930: 50), Šiaurės rytų Lietuvos sritis (Galaunė 1930: 71), žemaičiai (Galaunė 1930: 50), Klaipėdos kraštas (Galaunė 1930: 54), Mažoji Lietuva (Galaunė 1930: 54), aukštaičiai (Galaunė 1930: 113), Vilniaus kraštas (Galaunė 1930: 113), Vilnija prie Suvalkų krašto, Suvalkų žemė (Galaunė 1930: 262).

Vis dėlto literatūrinėje kūryboje arba tautosakos apibendrinimuose rasdavosi atskirų, nesistemiškai pateikiamų sąvokų, pavyzdžiui: „Sūduva“, „suvalkiečių poezija“ (Tysliava 1924), „Dainava“, „Dainavos kraštas“ (Kirša, Sruoga 1920; Krėvė 1913; Krėvė 1924), „trakiečių dzūkų dainos“ (Šimtakojis, 1899), „dzūkų vestuvės“, „dzūkų poringės“, „dzūkų legendos“ (Krėvė 1930; Krėvė 1931; Krėvė 1934), „dzūkų pasakos ir poringės“ (Žakevičius 1935), „dzūkų tautosaka“ (Balys 1937), „žemaičių liaudies menas“ (Perkovskis 1999/1931 m. rankraštis), „aukštaičių pasakos“ (Vaičiūnas 1934), „klaipėdiškių dainos“ (Pakalniškis 1908).

Kaip aktualu liaudies dailę klasifikuoti subetniniu pagrindu muziejinkystėje, parodė ketvirtojo dešimtmečio pradžioje pasirodęs dailininko Kazio Šimonio straipsnis lietuvių tautinių rūbų rinkimo klausimu (Šimonis 1934: 131–136). Jis, nors ir nebuvo mokslininkas, vienas pirmųjų liaudies dailės reiškinį – tautinį kostiumą – skirstė pagal visuomenėje gyvavusią populiarią subetniškumo sampratą – būtent į aukštaičių, žemaičių, dzūkų ir Mažosios Lietuvos drabužius. Panašia samprata, išlaikiusia laiko išbandymus, yra vadovaujamosi ir šių dienų etninės dailės moksluose ir visoje etnologijoje.

1 pav. A. Tamošaičio sudarytas Lietuvos kraštų žemėlapis (1939 m.)

Subetninis medžiagos sisteminimo būdas buvo taikomas ir folkloristikoje – J. Čiurlionytė įtvirtino folkloro skirstymą subetniniu pagrindu į dzūkų, aukštaičių, žemaičių, suvalkiečių (Čiurlionytė 1938).

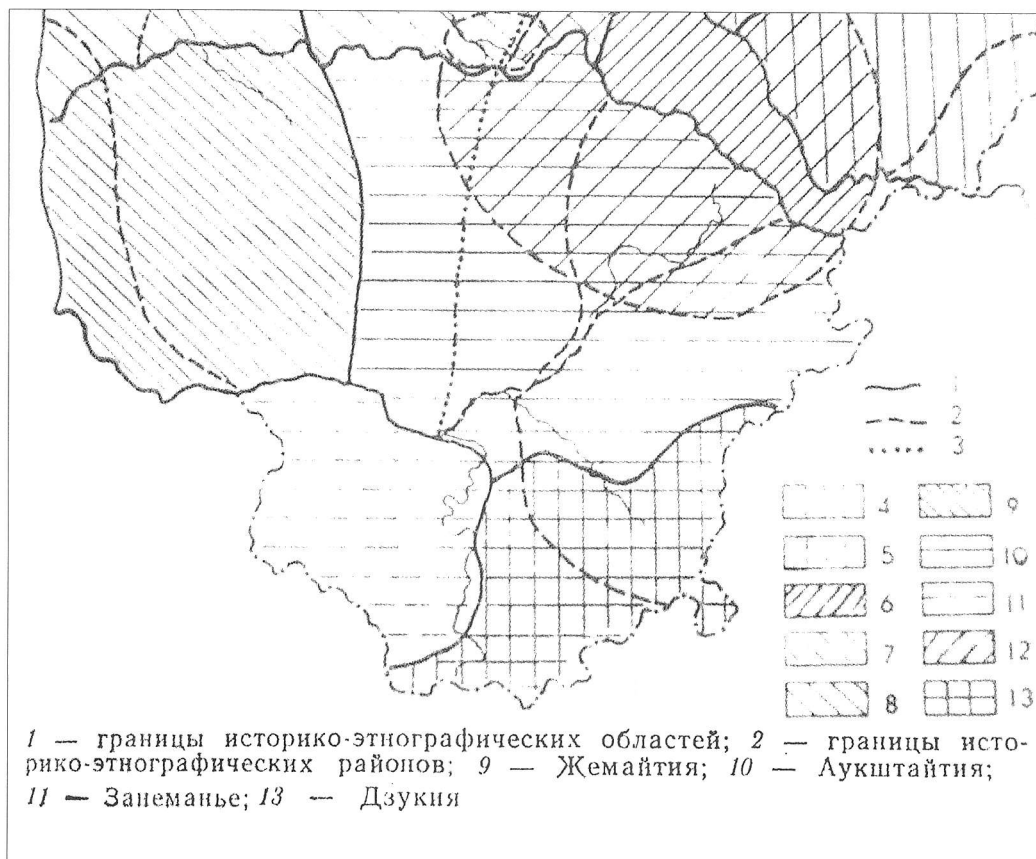
Esminis lūžis, aiškiai mėginant apibrėžti subetnosų gyvenamas žemes, įvyko A. Tamošaičiui pateikus lietuvių tautinio kostiumo tyrinėjimus (Tamošaitis 1939) ir kartu etnoregioninį Lietuvos padalijimo žemėlapi. Tyrinėtojas kostiumo savitumus siejo su subetnosais ir etnoregionais ir mėgino juos apibūdindamas suderinti įmantresnį etnologinį ir istorinį-administracinį (rėmėsi įvairių laikotarpių žemėlapiais) požiūrį: Lietuvą jis skirstė į Aukštaitiją, Vilniaus kraštą, Žemaitiją, Suvalkiją ir Klaipėdos kraštą. Skirtingai nuo šiandienos etnologijos požiūrio, jis vietoj Dzūkijos vartojo sąvoką „dzūkai“ ir juos priskyrė Suvalkijai, kurioje dar išskyrė kapsų ir zanavykų gyvenamus arealus (pav. 1). Pirmą kartą išskirdamas vilniečių, kapsų, zanavykų drabužius, jis siekė didesnio tikslo, detalumo.

Etnokultūrinių žemių skirstymo klausimas toliau buvo plėtojamas tik šeštajame dešimtmetyje. Turbūt pirmasis po Antrojo pasaulinio karo lietuvių liaudies meno – medinės liaudies architektūros – duomenis etnoregioniniu principu apibendrino dailės istorikas K. Čerbulėnas (Čerbulėnas 1950: 62–73). Reikšmingi buvo ir M. Dulaitienės-Glemžaitės lietuvių tautinio kostiumo tyrinėjimai ir rekonstrukcijos, tačiau ji apsiribojo lietuvių subetninės kultūrinės, bet ne teritorinės tapatybės puoselėjimu, nes teritorine apibrėžtimi nesidomėjo. Jos tautinio kostiumo tipologijos samprata sietina su A. Tamošaičio. Ji taip pat išskyrė aukštaičių, aukštaičių vilniečių, žemaičių, žemaičių klaipėdiškių, dzūkų, zanavykų, kapsų drabužius (Glemžaitė 1955).

Tačiau to meto etnologų darbuose etnokultūros regionų samprata dar nebuvo aktuali. 1952 m. Baltijos etnografinės-antropologinės ekspedicijos atliktų tyrimų apibendrinimuose minimi tik „Lietuvos šiaurės rytų rajonai“, „vakarų lietuviai“, „žemaičiai“ (Žilėnas 1954: 47, 50), „rytų lietuviai“, „pietryčių lietuviai – taip vadinami dzūkai“, „rytų Lietuva“, „vakarų Lietuva“ (Milius 1954: 62–65). Tikrai A. Vyšniauskaitė plėtojo instrumentinę subregionų sampratą ir vestuvių papročių medžiagai apibendrinti vartojo Užnemunės, Žemaitijos, Aukštaitijos sąvokas (Vyšniauskaitė 1954: 66–77). Etnologė, atsiradus galimybei tirti anksčiau lenkų okupuotą Vilniaus kraštą, praplėtė dzūkų teritorijos sampratą Lietuvos etnologijoje.

Maskvos skatinami ir finansuojami istoriniai-etnografiniai etninės kultūros reiškinių rajonavimo darbai, arealų tyrimai paspartino šalies etnokultūrinių žemių sampratos raidą etnologijoje, padėjo subrandinti Lietuvių liaudies buities muziejaus regioninio reprezentavimo principus. Rumšiškių liaudies buities muziejaus (įsteigto 1965 m.) etnoregioninė samprata itin aiškiai parodo, kad XX a. antroje pusėje labai išaugo etnoregioniškumo sampratos instrumentinė, klasifikacinė reikšmė. Šis muziejus apvainikavo ir materializavo ilgai mokliškai kristalizuotą, plačioje visuomenėje gyvavusią etnografinių regionų sampratą, o jos teritorinis apibrėžimas įgavo itin konkretų taikomąjį pobūdį, nors Lietuvos etnografinių žemių ribos tada dar nebuvo pakankamai nustatytos, plačiau aptartos ar sutartos bei pateiktos žemėlapyje.

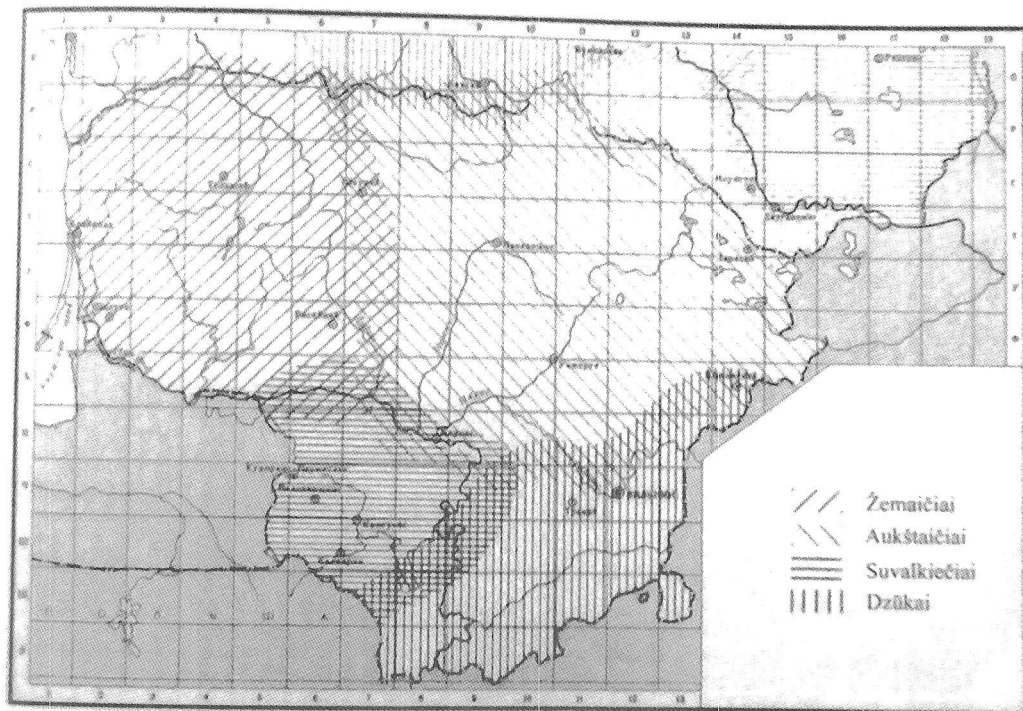
Šeštajame, septintajame, aštuntajame dešimtmečiais sparčiai gausėjo visu didžiųjų šalies muziejų (Lietuvos nacionalinio, Lietuvos dailės, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos liaudies buities muziejaus) etnografinių eksponatų, kuriuos, ypač audinius, muziejininkai stengėsi skirstyti pagal etnografinius regionus, nors regionų ribų samprata, žinoma, buvo įvairi ir subjektyvi. Etnoregioniškas požiūris ir sisteminimo principas itin reikšmingi darėsi architektūros ir tekstilės tyrinėjimuose bei apibendrinimuose (ypač 1956 m. pradėjus leisti „Lietuvių liaudies meno“ albumų seriją): K. Čerbulėno, K. Šešelgio, F. Bie-

2 pav. S. Cimermanio ir V. Morkūno (1980 m.) sudaryta Pabaltijo XIX a. istorinių-etnografinių sričių kartoschema (fragmentas)

linsio (Bielinskis, Čerbulėnas, Šešelgis 1957), I. Butkevičiaus (Butkevičius 1959: 306–407), J. Balčikonio, M. Glemžaitės, A. Mikėnaitės (Balčikonis, Glemžaitė, Mikėnaitė 1957; Balčikonis, Glemžaitė, Mikėnaitė 1962; Mikėnaitė, Balčikonis 1969) darbuose. Be etnoregioniškumu pagrįstos tipologijos neišsivaizduojami ir M. Mastonytės (Mastonite 1967), V. Kulikauskienės (Kulikauskienė 1975) lietuvių liaudies drabužių tyrimai. Lietuvių liaudies meną pagal lietuvių etninių grupių principą apibendrina ir S. Bernotienė aptardama Nacionalinio muziejaus ekspoziciją (Bernotienė, Mažeikienė, Tautavičienė 1970). Toks etnoregioninis ir subetninis eksponatų sisteminimo būdas ypač aktualus pasirodė lietuvių etninio kostiumo tyrinėjimuose, kuriuos atliko S. Bernotienė, J. Balčikonis, K. Kairiūkštytė-Galaunienė, A. Mikėnaitė (Bernotienė 1974; Balčikonis, Bernotienė, Kairiūkštytė-Galaunienė, Mikėnaitė 1974).

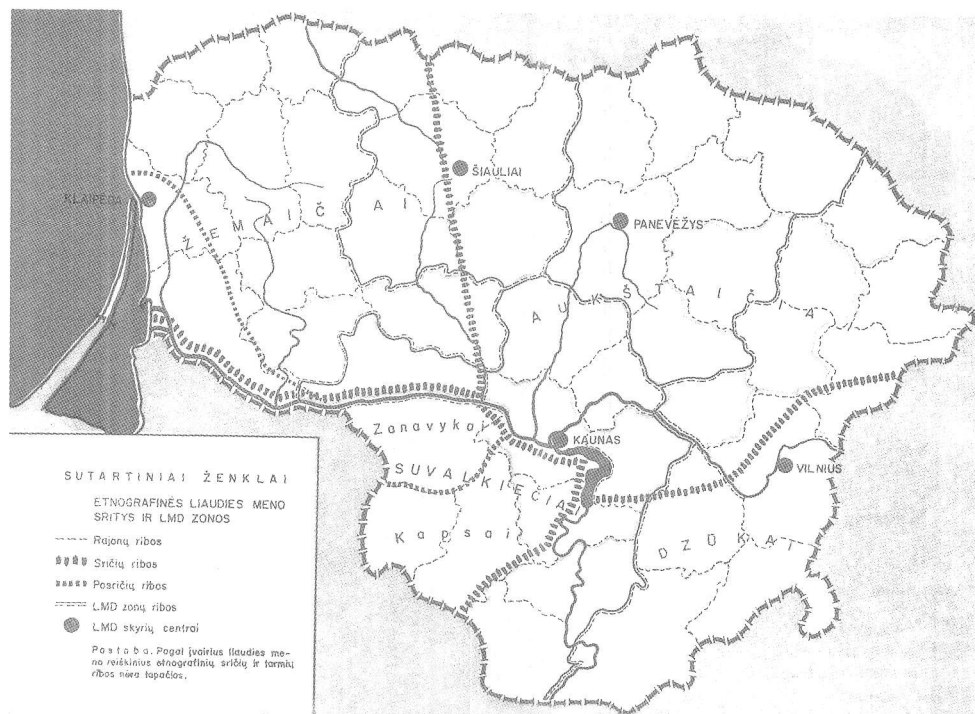
Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje lietuvių subetninių žemių samprata pagaliau buvo sukonkretinta ir užfiksuota įvairiuose žemėlapiuose, kuriuos suda-

3 pav. V. Kulikauskienės ir M. Miliuvienės paskelbtas Lietuvos etnografinių drabužių kompleksų žemėlapis (1986 m.)

rė etnologai S. Cimermanis ir J. Morkūnas (Cimermanis, Morkūnas 1977; Cimermanis, Morkūnas 1980) (pav. 2), V. Kulikauskienė, M. Miliuvienė (Maslova 1986) (pav. 3) remdamiesi kostiumo, architektūros, žemdirbystės ir ūkinės veiklos tyrimų, atliktų 1951–1979 m., duomenimis (juos nagrinėjo V. Butkevičius, A. Vyšniauskaitė, V. Milius, J. Laniauskaitė, R. Merkienė, P. Dundulienė) bei atsižvelgdami į istorinius administracinio padalijimo, tarmių ir kt. duomenis (Cimermanis, Morkūnas 1980: 10–11, 13, 41). Tačiau tikslų ribų negalinti turėti mokslškai objektyvi etnokultūrinių regionų samprata iš tikrųjų diplomatiškai balansavo tarp dviejų skirtingų sampratų: sutartinio sąlygiško subetninių žemių konkretaus žemėlapio ir etninės kultūros reiškinių visumos apytikrių, netikslų, tad praktiškai nepritaikomų arealinių schemų. Tai buvo pagrindas rasti daugybei mokslinių bei kultūrinių, edukacinių, turistinių subetninių žemių žemėlapių variantų, atmainų ir simuliacijų.

J. Kudirkos 1986 m. paskelbtas subetninių žemių žemėlapis ypač įdomus. Jo apibrėžiamų regionų ribų tikslumas ginčytinas daugialypių komplikuoatų mokslo duomenų požiūriu. Tačiau jis nepalyginti parankesnis praktiškai taikyti tiek moksle, tiek kultūroje. Todėl reikia pripažinti, kad J. Kudirkai šiuose žemėlapiuose, kuriuos galima būtų vadinti simboline taikomąja lietuvių subet-

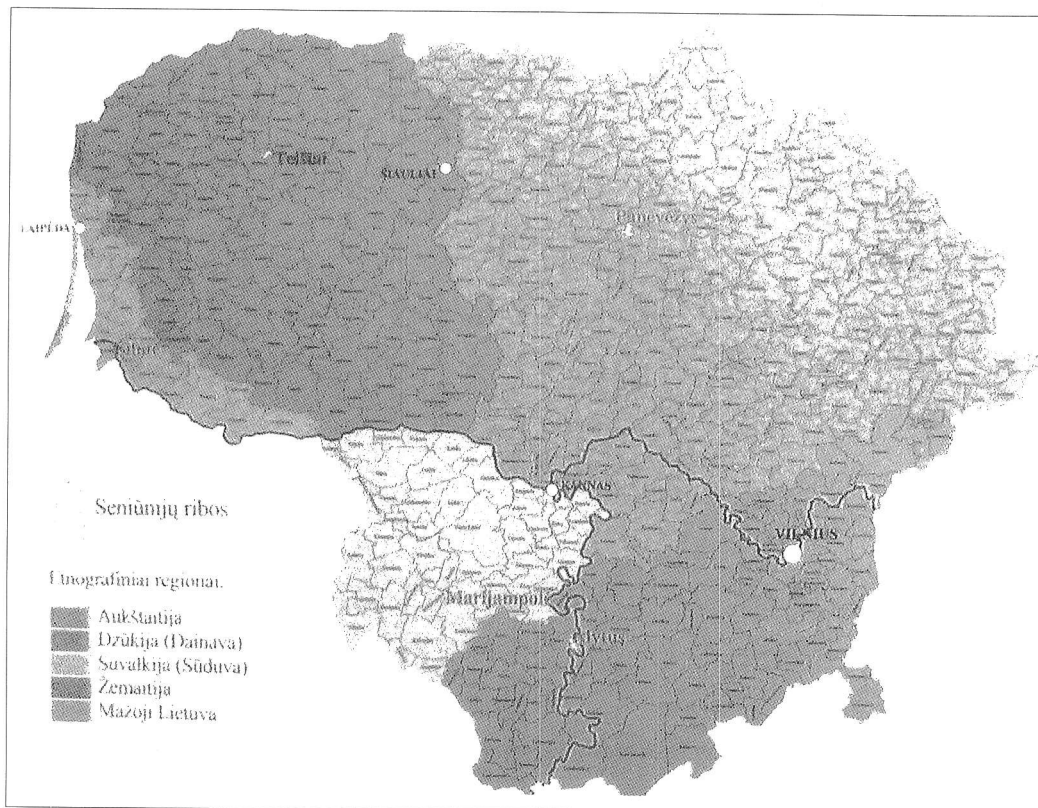

4 pav. J. Kudirkos sudarytas Lietuvos etnografinių liaudies meno sričių žemėlapis (1986 m.)

nių žemių schema, pavyko optimaliai objektyviai sukongretinti žemių ribas. Žemėlapyje, kurį jis pavadino „Etnografinės liaudies meno sritys ir LMD zonos“, apibrėžiamos penkių Lietuvos etninių grupių gyvenamos žemės, jų ribos. Žemėlapis turi trūkumą – vakarinį regioną pamiršta įvardinti „Lietuvininkai“ (Kudirka 1986). Itin reikšminga, jog šį žemėlapių autorius sudarė atsižvelgdamas į pirmtakų pateiktus variantus ir susiedamas architektūros, tautinio kostiumo bei tekstilės tyrinėjimų duomenis (pav. 4).

Kitokią etnoregionų sampratą perteikia A. Keturkos lietuvių liaudies baldų puošybos studija (Keturka 1987). Autorius tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos išskiria Vidurio Lietuvos regioną, bet nieko nekalba apie Mažąją Lietuvą.

Ypatingas J. Kudirkos požiūris į regioninį tapatumą išryškėjo jo parengtame įvairių liaudies dailės sričių specialistų straipsnių apie spalvų regioninį savitumą lietuvių liaudies mene rinkinyje. Etnologo mąstymas originalus tuo, kad jis siekė nustatyti regioninius spalvų savitumus ir pasiūlė nagrinėti ne tik tyrimo objektą, dominantį įvairių sričių medžiaginės kultūros tyrėjus, bet ir iškėlė bendrą požiūrio aspektą, regioninį medžiagos apibendrinimo būdą. Be to, šiuo projektu jis siekė giliau interdisciplinišku būdu spalvoje atrasti vidinius atskiros etnografinės žemės kultūros saitus bei regioninių skirtumų priežastis.

5 pav. D. Pivoriūno ir Ž. B. Šaknio sudarytas Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis (2003 m.)

Jis matė didelę etnoregioninio požiūrio į liaudies daile bei apskritai etnografinių regionų savitumo kompleksinių tyrimų perspektyvą (Kudirka 1988), kurią pratęsia tik pastarųjų metų kultūrinių sąjūdžių iškeltos iniciatyvos (Vasiliauskaitė 2006).

Pastaraisiais metais, atkūrus Nepriklausomybę, iš naujo apmąstoma žemės, gimtinės, tėviškės, kaimo bendruomenės vertė. Itin išaugo visuomenės telkimosi būdų įvairovė, o su ja – ir istoriškų kultūros ženklų prisodrintos žemės, kaip bendrumo akstino, aktualumas. Kita vertus, visuomenę užgriūnanti moderniosios tvarkos banga, totalus privatizavimo, sertifikavimo, registravimo, projektinio finansavimo vėjus atitinkamai verčia visus atsakingiau ir tiksliau suvokti minties ir veiklos lauko ribas. Etnokultūrinio regionavimo, jo pobūdžio, galimybių ir tikslingumo klausimai tapo vėl aktualūs kintant šalies ūkio gyvenimui, randantis naujiems šalies ekonominio-geografinio regionavimo variantams, vykstant šalies teritorinio administravimo reformai, matant etnografinių žemių susietumo su teritoriniu administravimu Latvijoje, Skandinavijos šalyse pavyzdį. Pradėta ir Lietuvoje siekti etninės kultūros tradicija

susieti su teritorinio administravimo ypatumais, todėl iškilo ir Lietuvos etnoregionų konkrečių ribų nustatymo problema, kurią ėmėsi spręsti Etninės kultūros globos taryba (*Etninė... 2001: 50–72; Etninė... 2004: 41–56, 96–97*).

EKGT etnografinių Lietuvos regionų teritorinės apibrėžties sampratą iš dalies lėmė LII etnologijos skyriaus vedėjo Ž. Šaknio nuostatos. Jis drauge su D. Pivoriūnu parengė šalies etnografinių regionų žemėlapi (*Etninė... 2004: 96–97*) (pav. 5).

Dabartinės taikomosios etnoregionų sampratos sąlygiškumas

Akivaizdu, kad tokie dalykai kaip „Pasaulio žemaičių dailės paroda“, suburianti pasaulio profesionaliosios kultūros atstovus, „žemaičių pinigai“, „žemaičio pasas“ rodo, jog regioninė (žemių, subetninė) savimone pastaruoju metu tiek išaugo, kad pranoko siaurus lokalinės etninės, liaudies kultūros rėmus bei gali apimti ir platesnę visuomenę. Todėl kai kurių specialistų siekis šalies subetninių žemių sampratą (gyvą liaudies kultūroje, moksle, mene) susieti su teritoriniu (pavyzdžiui, su apylinkių ar net apskričių ribomis) arba kultūrinio-teritoriniu administravimu, yra logiškas ir tikslingas. Tačiau jis galėtų būti įgyvendintas tik esant daugumos suinteresuotųjų sutarimui, kuris, beje, priklauso ir nuo oponentų įtikinamos argumentacijos.

Vis dėlto dabartinės etnografinio regiono teritorinio apibrėžtumo apylinkių tikslumu sampratos dar negalime vadinti išbaigta. Pavyzdžiui, kitokia negu Ž. Šaknio yra P. Kalniaus nuomonė. Jis kritiškai vertina etnografinių žemių konkretaus teritorinio apibrėžimo „iš aukščiau“ siekius bei jų tikslingumą ir siūlo kitoki – vietos gyventojų subetninio apsisprendimo ir vienijimosi į etnoregionines kultūrinės organizacijas – kelią (Kalnius 2004: 64–66; Kalnius 2006: 67–70, 83–88).

Skirtingi šalies mokslininkų požiūriai atitinka visuomenėje gyvuojančią nuomonių įvairovę: vieni norėtų išsaugoti per tūkstantmečius susiklosčiusią regionų kultūrinės raiškos specifiką, siekia platesnės visuomenės konsolidacijos pagal etnokultūrinės žemes, ieško naujoviško integralumo formų subetniniu pagrindu ir kuria naujojo subetninio tapatumo simboliką. Kiti labiau linkę puoselėti kaimo žmogaus aplinkoje natūraliai, be įmantrių teorinių išvedžiojimų suvokiamą neplatų teritorinį tapatumą. Jie labiau vertina nedidelių teritorinių tapatumų raišką, kuri neskatintų šalies dezintegracijos subetniniu pagrindu (arba subetninio pobūdžio integracijų) ir netrukdytų natūraliai formuotis naujiems, moderniems ekonominiams–administraciniams regionų (apskričių, rajonų) tapatumams. Kitaip tariant, numato naujų regioninių tapatumų kūrimo perspektyvą. Vis dėlto, mano nuomone, apskričių ir rajonų regioninio savitu-

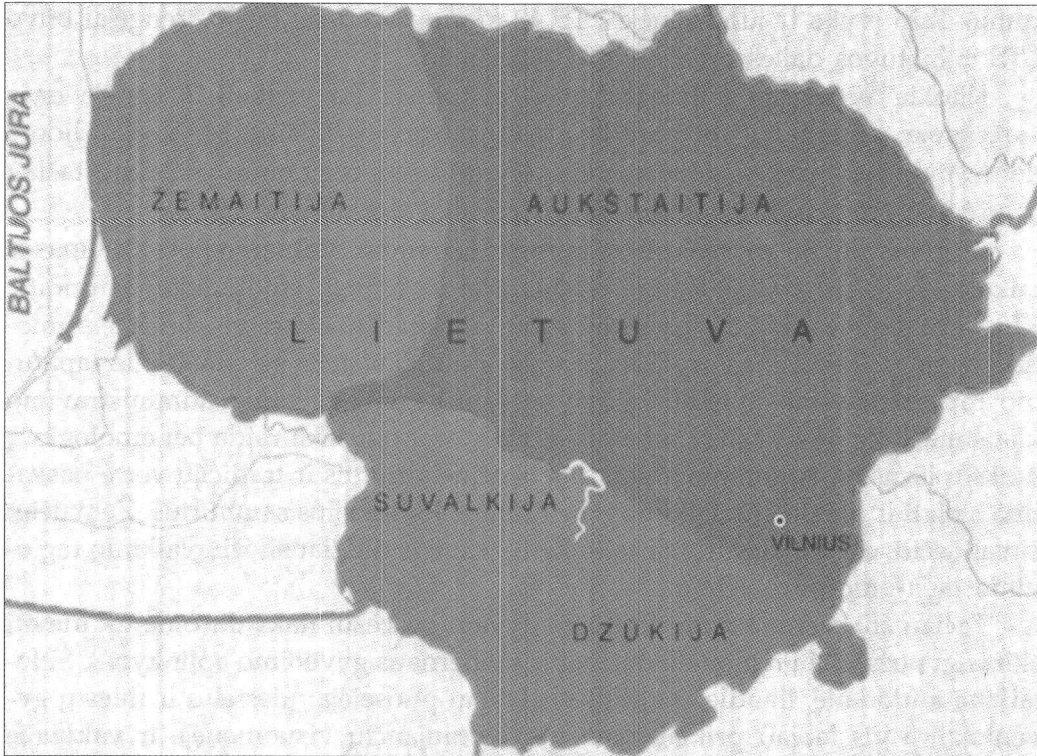
mo ugdymo koncepcija skatins globalizaciją, istorinės kilmės etnoregioninių savitumų niveliaciją. Juk daugelis jų yra nevienalyčiai etninės kultūros ir jos istorijos, subetnosų ir dialektų požiūriu (pavyzdžiui, Kauno apskritis, kuriai priklauso aukštaičiai, dzūkai, suvalkiečiai, žemaičiai). Abejotina, kad naujuosius tapatumus ir naująją integraciją galima būtų kurti puoselėjant tradicinius skirtumus.

Etnoregionų sampratos įvairovė, kitimas, reliatyvumas, kultūrinis simboliškumas, priešingai negu geografinis-administracinis tikslumas, atvėrė vartus subjektyvizmui svarstant etnoregioninio/subetninio tapatumo klausimus. Tai rodo daugybė pavyzdžių.

Sakykim, Aukštaitijos, Dzūkijos, Žemaitijos sąvokos puošia dabartinę Lietuvos žemėlapi „Aukštaitijos nacionalinio parko“, „Žemaitijos nacionalinio parko“, „Dzūkijos nacionalinio parko“ vardais. Tačiau nacionalinių parkų kaip etnoregionų reprezentantų idėja tebėra neišbaigta, nes parkų pavadinimų kūrėjai „pamiršo“ Mažąją Lietuvą (yra tik „Kuršių Nerijos nacionalinis parkas“) bei Suvalkiją, kurioje tokio parko nėra. Panašiai Mažoji Lietuva (Klaipėdos kraštas) Žemaitijos naudai pamiršta ir „Lietuvos pirmoko pase“ (*Lietuvos...* 2004: 24–25), kuriame klaidingai teigiama, kad „Lietuvą sudaro keturi kraštai“. Be to, jame perdėm nutolstama nuo mokslinių žemėlapių „išpūstomis“ Aukštaitijos ribomis (pav. 6).

Vadinasi, subetnosų gyvybingumas ir interesai (realus žemaičių vyravimas Mažojoje Lietuvoje) gali turėti lemiamą įtaką subregionų sampratai, šiuolaikiniam jų interpretavimui. Taigi akivaizdu, kad etnoregioninė Lietuvos teritorijos skirstymo samprata, nepagrįsta etnologijos mokslu, yra nevisavertė, bet jai būdinga stipri tendencija tapti klasifikavimo instrumentu ir kitose gyvenimo srityse.

Liaudies dailės tradicijas puoselėjanti nevyriausybinė organizacija Lietuvos tautodailininkų sąjunga savo filialų veiklą taip pat apytikriai susiejo su etnografiniais regionais: 1968 m. „atsižvelgdama į etnografinį pasiskirstymą“ LTSR liaudies meno draugija įkūrė 5 draugijos skyrius: Vilniaus zoną, Kauno zoną, Žemaitijos zoną, Panevėžio zoną, Šiaulių zoną (Marcinkas 1986: 31). Iki 2006 m. Suvalkijai LTS organizacijoje atstovavo Kauno bendrija, Dzūkijai – Alytaus (anksčiau ir Druskininkų) skyrius, Rytų Aukštaitijai ir Dzūkijai – Vilniaus skyrius, likusiai Aukštaitijos daliai – Panevėžio bendrija, Žemaitijai – Šiaulių ir Telšių bendrijos, Mažajai Lietuvai – Klaipėdos bendrija. Etnoregioninio tapatumo reprezentavimas tapo reikšmingu LTS veiklos aspektu. Tačiau kaip matyti iš LTS padalinių, itin keistai „išsirašančių“ į etnoregionų kontekstą (Kudirka 1986: 138–139) (pav. 6), išsidėstymo (žr., pavyzdžiui, *Tautodailės...* 2001) (pav. 3), veiklos administravimo lokalinio entuziazmo aspektai jos regioninei sandarai buvo

6 pav. Lietuvos pirmojo pateiktas Lietuvos kraštų žemėlapis (2004 m.)

lemiami. Kita vertus, LTS teritorinių padalinių regioninė samprata, išskirianti ir Vilniaus kraštą, yra artima kadaise pasiūlytai, bet neprigijusiai A. Tamošaičio ir M. Glemžaitės etnoregionų sampratai.

Etnoregioninio tapatumo klausimai buvo svarbūs ir LR KM Lietuvos liaudies kultūros centro Tautodailės skyriaus veiklai, ypač jo puoselėjamai tautinio kostiumo sklaidai dainų šventėse. Tačiau Respublikinėse tautodailės parodose tautodailė nebuvo pristatoma pagal subetnines žemes, vyravo ir vyrauja ne etnologinis, o dailėtyrinis požiūris. Buvusių parodų koncepcijų autorės dailininkė G. Puodžiukaitytė, dailėtyrininkė A. Počiulpaitė ir kt. tautodailę skirstė pagal žanrus, sritis, vadinasi, rėmėsi paprasčiausiu apžvalgiųjų profesionaliosios dailės parodų rengimo principu, kuris taikomas ir vietinėse atrankinio etapo „zoningose“ LTS parodose. Reikia pripažinti, kad toks apskritai „lietuviško“ pobūdžio tautodailės parodų rengimas, be abejo, skatina tautodailės etnoregioninio savitumo nykimą ar bent jau nepadeda reprezentuoti ir plėtoti savi-

tumų. Taip įvyko ir jubiliejinėje LTS 40-mečio parodoje, kurios rengėjai buvo LTS ir Lietuvos dailės muziejus (M. Kuodienė).

Kitokia tendencija galima žanrinėse parodose. Pavyzdžiui, T. Jurkuvienės surengtoje tautinių juostų parodoje Kaune Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje senosios juostos eksponuotos etnoregioniniu principu, tačiau jis nebuvo taikytas šiuolaikinių juostų kūrybai (Jurkuvienė 1986).

Kaip matyti, be architektūros, tautinio kostiumo tyrimai, rekonstravimas ir taikomasis jų panaudojimas buvo labiausiai siejami su etnoregionų samprata. Kita vertus, šalies subetninių žemių samprata pradėjo įgauti vis didesnę semiotinę vertę, taikomieji jos aspektai pradėjo glaudžiai sietis su subetninio tapatumo reprezentavimo ir išsaugojimo, su kultūrinio gyvenimo administravimo klausimais. Ilgametė šalies subetnosų ir regionų nuosekli raida bei etnologinių mokslų išvados, Atgimimo atgaivinta istorinė atmintis ir tradicijų vertė paskatino steigti ir plėtoti šiuolaikinius regioninius kultūrinius sambūrius. Žemaičių, suvalkiečių, dzūkų kultūriniai sąjūdžiai – vieni iš didžiausių šiuolaikinio regioninio tapatumo puoselėtojų.

Tačiau šių dienų etninės kultūros gyvam procesui įtaką daro ne tik minėti skirtingi požūriai į regionalizmą, bet ir modernaus gyvenimo aplinkybės. Šiuolaikinę tautodailę, liaudies kultūrą vis labiau puoselėja miestelių ir miestų gyventojai, ji vis labiau priklausoma nuo vyraujančių visuomenėje ir valdžioje ideologijų, politikos (idėjų praktinio finansinio, vadybinio įgyvendinimo), nuo vidaus ir užsienio rinkos. Tad intelektualinio elito sprendimai ir eksperimentai tampa (net ir nenorint) labai reikšmingi ir todėl užtraukia koncepcijų kūrėjams (arba jų vilkintojams) itin didelę atsakomybės našą. Šalies etninės kultūros regionavimo sampratos kitimo ir nepakankamo apibrėžtumo įtaka etninės kultūros raidai yra ypač didelė.

Kol vyksta teorinės diskusijos, kultūros gyvenime toliau savaime sparčiai dygsta eklektiškos vietinio arba naujo regioninio tapatumo koncepcijos. Dauguma jų yra simuliacinio pobūdžio, kadangi pateisinamos būna tik etninės kultūros regionų tradicijų tęstinumo pagrindu, nors dėl praktinės naudos jų nesilaikoma. Jos neretai mėgina įsiteisinti ir etnografinio regiono tradicijos kontekste ir kartu formuoja naują teritorinį tapatumą, kylantį ne iš kultūrinių ir istorinių nuostatų, bet iš ekonominių ar administracinių poreikių.

Pavyzdžiui, paskutinėje Pasaulio lietuvių dainų šventėje „Mes“ pradėtas puoselėti apskričių kultūrinis tapatumas, kurį reprezentuoja šios šventės leidinys (Rastenienė 2003). Jame ansambliai grupuojami ne pagal subetninį ar etnoregioninį principą, bet pagal apskritis. Visoks biurokratinis tapatumas labai nepatvarus, nes yra gana naujas, neišmėgintas laiko ir gali subliūkšti vos pakaitus administracines ribas. Tačiau modernios idėjos vilioja savo laikinumu.

7 pav. „Tautodailės metraštyje 6“ parodyta LTS Šiaulių krašto teritorija (2001 m.)

Kita vertus, tuo pačiu metu Dainų šventėje buvo puoselėjama ir klasikinė subetninio tapatumo samprata, susijusi su ansamblių etnografiniu tautiniu kostiumu.

Panašiai dvilypė yra ir Lietuvos tautodailės metraščio etnoregioninė samprata. Leidinyje primenamos etnografinių regionų ribos ir nurodomos leidinių sąsajos su subetninėmis žemėmis, tačiau leidinio proginiai pavadinimai ir apimama teritorija neretai išreiškia tik specifinį LTS administracinį regionų, o ne etnokultūrinį tapatumą: numeris 1, skirtas Klaipėdos bendrijai, kitaip tariant, Mažosios Lietuvos teritorijai, vadinamas „Žemaitija“ (Tautodailės... 1997), numeris 2, skirtas Telšių bendrijai, vėl vadinamas „Žemaitija“ (Tautodailės... 1998), numeriai 4–5, skirti Panevėžio bendrijai, vadinami „Aukštaitija“ (Tautodailės... 2000), numeriai 6 ir 7, skirti Šiaulių bendrijai, vadinami „Šiaulių kraštu“ (pav. 7), (Tautodailės... 2001; Tautodailės... 2002), numeris 9, skirtas Kauno bendrijos tautodailininkams, atstovaujantiems Suvalkijai, dalelei Aukštaitijos, vadinamas

„Kauno kraštu“ (*Tautodailės...* 2003), numeris 11, skirtas Alytaus bendrijai, vadinamas „Dzūkijos kraštu“ (*Tautodailės...* 2005) ir t. t.

Etnoregionų koncepcijos raidos nulemta buvo ir dvilypė regionalizmo požiūriu juostų tradicijos tyrimų, sklaidos bei gyvybingumo raida XX a. Vadinamosios tautinės juostos, neturinčios regioninių savitumų, pradėjo formuotis XX a. pradžioje, kai juostų publikacijos padėjo kurti aktualią bendrą šalies tapatumo simboliką. XX a. antrojoje pusėje, sparčiai plėtojantis etnologiniams tyrimams, supratus, kad nacionalinės kultūros vertė ir galia priklauso ir nuo etninės kultūros reiškinių įvairovės ir gausos, susidomėta ir juostų tradicijos subregioniniais aspektais (Mikėnaitė 1967; Mikėnaitė, Balčikonis 1969; Mastonytė 1961; Bernotienė 1974). Tačiau tai, kad visuomenė menkai vertino regionalizmą, paskatino gyvojoje tradicijoje plėtoti „viršregioninių“ daugiatairažių juostų, audžiamų moderniu būdu – mechanizuotomis staklėmis, stilistiką, puoselėjamą vietinės (lengvosios) pramonės įmonėse, kurioms vadovavo dailininkai profesionalai.

Pagausėjus etnologijos ir dailėtyros žinių apie juostas (Kulikauskienė 1988: 43–46; Miliuvienė 1988: 58–61; Šidiškienė 1990: 60–69, Jurkuvienė 1988: 70–74; Jurkuvienė 1991: 39–47; Tamošaitienė, Tamošaitis 1988; Tumėnas 1989; Tumėnas 1990: 88–91; Tumėnas 1991a: 191–194; Tumėnas 1991b: 70–86), tradicinių juostų žinovai ir mokslininkai susirūpino tuo, kad šiuolaikinės juostos labai tolimos autentiškai tradicijai ir visiškai praradusios etnoregioninį savitumą, išnyko kai kurios juostų kūrimo technikos. Savaiminė juostų tradicijų raida iš tikrųjų buvo iškreipta modernios miesčioniškos, kolūkinės, sovietinės estetikos. Nors „Dailės“ susivienijimo įmonėms, kurios buvo pagrindinės modernių juostų kūrėjos ir tiražuotojos, vadovavo profesionalūs menininkai ir jose buvo sukurta meno tarybų hierarchija, etnologijos žinių stoka ir perdėm evoliucionistinė šiuolaikinės tautodailės raidos samprata davė tokių vaisių, apie kuriuos tenka kalbėti kaip apie etnokultūros erzacus arba, kaip tai darė dailėtyrininkė G. Kliaugienė, klijuoti jiems „kičo“ etiketę (Kliaugienė 1982: 12–15). Deja, tokių juostų estetika, ignoruojanti etnoregioninio savitumo tradiciją, tapo kolūkiečių ir miestiečių savastimi, kurios vertė buvo daugiau simbolinė ideologinė (patriotinė) nei estetiškai. Šiuo požiūriu ji panašėjo į kultinę religinę dailės reikšmę, neretai pranokstančią estetiškai. Tokią simbolinę tautinių juostų vertę įtvirtinti itin padėjo užjūrio lietuviai – emigrantai, kurie gausiai pirkto juostas kaip suvenyrus ir tautinio kostiumo elementą. Lietuviškas tautines juostas, kaip tautinių tradicijų simbolį bei legalią tautinės rezistencijos patriotizmo išraišką, puoselėjo ir Lietuvos sovietinė valdžia, naudodama jas garbingoms dovanoms, užsakydama jas Respublikinių dainų švenčių eisenoms.

Gausėjant etnologijos duomenų, pradėjo aiškėti tokių stilizuotų, pritaikytų modernybei juostų atotrūkis nuo tradicijos bei alternatyvų trūkumas (Tumėnas 1991a). Tai paskatino Lietuvos liaudies kultūros centro (Počiulpaitė 2001: 85–88, 91), Lietuvos tautodailininkų sąjungos, Ramuvos judėjimo, Rumšiškių dvaro akademijos organizuojamuose renginiuose rengti juostų audimo kursus, seminarus, tautinio kostiumo aptarimus, mat buvo siekiama atskleisti autentiškos tradicijos ypatybes, išgarsinti senąsias tradicijas puoselėjančias audėjas. Šios pastangos davė vaisių – pavyko atgaivinti primirštas, tik kai kuriuose regionuose paplitusias juostų audimo technikas, išpopuliarinti primirštą senųjų juostų ornamentiką.

Kita vertus, tai, kad regionalizmo samprata nebuvo populiaru tarp šalies kultūros vadybininkų, valdininkų, administracinės reformos kūrėjų, paskatino plisti „vidinės globalizacijos“ reiškinį tautodailėje. Todėl, pavyzdžiui, Mažosios Lietuvos regiono tautodailininkai menkai puoselėja lietuvininkų tradicijas – vyrauja ne gyvenamosios vietos „atmintis“, bet genealoginė atmintis, o dauguma tautodailininkų yra žemaičiai, kadangi Antrojo pasaulinio karo katalizmai smarkiai pakeitė šio krašto demografinę sudėtį. 2003 m. Lietuvos istorijos instituto etnologinės ekspedicijos metu domėjausi Klaipėdos krašto tautodailės savitumais. Nustatyta, kad Klaipėdos suvenyrų krautuvėse, galerijose vietinių tradicinių juostų neparduodama. Nepasitaiko jų ir tautodailės parduotuvėse, lauko prekyvietėse. Tačiau čia gausu ir meniškesnių, ir komercijai skirtų stilizuotų lietuviško stiliaus kaklajuosčių. Jų juostų raštai perimti iš austųjų „Dovanos“ įmonėje, „Dailės“ kombinato respublikinio tinklo (padėjusio lengviau keistis raštų pavyzdžiais Klaipėdai su Kaunu, Birštonu, Panevėžiu ir pan.) įmonėse. Išaiškėjo ir dar viena aplinkybė: pardavėjų nuomone, naujiems juostų audėjams (tiek lietuviškųjų, tiek „neotradicinių“) įeiti į perpildytą rinką (pavyzdžiui, Klaipėdos) beveik neįmanoma. Vadinasi, kovoti su tokio pobūdžio unifikacija galėtų padėti specialistų rengiami kultūriniai-komerciniai renginiai: mugės, parodos–pardavimai ir pan.

Pastaruoju metu daugiausia juostų audėjų, atstovaujančių skirtingoms subetninėms tradicijoms, gyvena miestuose.

Panevėžyje aptinkama visų rūšių juostų tradicijų įvairovė – nuo autentiškų vietinių aukštaitiškų pintinių, aukštaitiškų vytinių (E. Vilienė) iki rinktinių (G. Vilys) ir, žinoma, stilizuotų tautinių juostų (G. Vaiginienė), juostelių su miestų pavadinimais, skirtų parduoti visoje šalyje (V. Rutkauskienė).

Vilniuje taip pat atstovaujama įvairioms tradicijoms. Daugiausia audžiama pagal užsakymą, gerokai mažiau – parodoms. Senųjų dzūkų ir suvalkiečių juostų tradicijų ypatybės būdingos A. Mickuvienės, B. Milvydienės juostoms. Iš gausaus būrio stilizuotų juostų kūrėjų meniškumu ir stiliaus individualumu išsiskiria M. Daškevičienės, P. Damjonaitienės juostos.

Druskininkuose garsėja juostų audėja N. Akstinienė, kuri sąmoningai stengiasi tęsti senąją dzūkų (kadangi gyvena Dzūkijoje) ir suvalkiečių (kadangi yra suvalkietė) rinktinių juostų tradiciją.

Klaipėdoje išsiskiria autentišką vietinę lietuvininkų juostų tradiciją puoselėjanti ir etnografinį kostiumą rekonstruojanti E. Matulionienė, gyvenanti ir dirbanti gimtajame mieste. Kitokia yra V. Malakauskienės kūryba: ji tęsia savo iš Panevėžio kilusios motinos individualizuotą tautinių juostų stilistiką. Lietuviškąsias tautines juostas aktyviai propaguoja Algimanto ir Audronės Maciauskų (kilę iš Tauragės) šeima.

Gausu tradicinių juostų audėjų Kaune, audžiančių visų regionų juostas, dažniausiai pagal užsakymą: A. Didžgalvienė, A. Jezerskienė, B. Viršilaitė, A. Vandytė, A. Rūkšaitė.

Ypatingas atvejis – etnologės Dalios Bernotaitės atgaivinta juostų tradicija Dieveniškų krašte (Šalčininkų r.). Juostų audimu čia vėl užsiima vietos gyventojos, tęsiančios savo pačių iš kartos į kartą perduodamą tradiciją (Bernotaitė, Kuklienė [be m.]: 16).

Punsko-Seinų krašte Lenkijoje juostų tradiciją aktyviai puoselėja audėjos N. Sidarienė ir V. Valenskienė. V. Valenskienė kuria stilizuotas tautines juostas, o N. Sidarienė kūrybingai tęsia senąją tradiciją, tiesa, ją labiau traukia platesnė raiška – visų suvalkiečių ir dzūkų tradicija, nei vietinė punskietiškoji. Be to, ji nevengia kūrybiškai žvelgti į juostų tradiciją ir ją savaip interpretuoti.

Reikia pažymėti, kad tautodailės kūryba aktyvi tampa tuose miestuose, kuriuose etnoregioninis tapatumas neretai būna mišrus arba apskritai nėra aktualus (pavyzdžiui, Kaune, Vilniuje, Klaipėdoje). Tautodailės kūrėjų ne regioninėms, o apskritai lietuviškoms ar įvairioms etnoregioninėms orientacijoms bei asmeninio originalaus stiliaus plėtojimui lemiamą reikšmę turi ir užsakovai, kurių etnoregioniniai sentimentai labai įvairūs, o jie kilę būna iš visos šalies. Svarbūs ir šiuolaikinio žmogaus meninės raiškos poreikiai: norisi mėginti austi įvairiais skirtingų regionų stiliais, norisi kurti naujai jungiant įvairių regionų savitos stilistikos bruožus. Be to, šios juostos kuriamos ir naudojamos bei platinamos visoje Lietuvoje. Ryškėja XXI a. etnoregioninio tapatumo simbolių transformacijos keliai: galima išžvelgti, kad kūrybiškai interpretuojama senoji juostų tradicija suka tuo pačiu keliu kaip ir stilizuotos tautinės juostos – kuriama subregioninio tapatumo nebeišreiškianti tautodailė, orientuota į lietuviškąjį tapatumą. Šiuolaikinės juostos kuriamos taip, kad nors ir neatsisakoma senosios autentiškos tradicijos (pavyzdžiui, tautinės juostos), bet subregioninio tapatumo bruožų visuma neperteikiama, pasitenkinama tik savitumo elementų panaudojimu bei perkombinavimu.

Išvados

Nors etnologijos, dailės istorijos ir dailėtyros tyrimo objektai ir metodai skiriasi, o gyvoji etninės kultūros tradicija ir jos vadyba yra ne mokslo, o meninės kūrybos sritis, vis dėlto šalies regionų samprata ir jos raida yra šių skirtingų pasaulio interpretavimo sričių sandūros ir sąveikos pamatas. Kultūros gyvenimo poreikiai aktualizavo subetnosų (etnografinių grupių) ir jų žemių koncepcijos raidą etnologiniuose moksluose, o pastarųjų išvados savaip veikė gyvosios tradicijos procesą. Šių disciplinų indėliai į subetnosų (etnografinių grupių) ir jų žemių (etnoregionų) sampratos raidą ir sklaidą neišvengiamai daro grįžtamąjį poveikį jų pačių raidai ir visumai. Tai lemia etnografinių regionų sąvokos ir sampratos aktualumas ir instrumentinis pritaikomumas sisteminant, apibendrinant etninės kultūros duomenis bei kuriant Lietuvos žemių (mažesnius nei valstybinis, bet didesnius nei vietinis, rajoninis) ir subetnosų tapatumus.

Lietuvių etninės kultūros aspektus tyrinėjančių mokslų ir regioninės kultūrinės veiklos, dariusios įtaką subetninės savimonei ir savivokos raidai, logiškas padarinys – neseniai prasidėję subetniniai regioniniai kultūriniai sąjūdžiai (žemaičių, dzūkų, suvalkiečių ir kt.), susiję ne tik su kultūrine šalies regionų raida, bet ir turintys teritorinės apibrėžties aspiracijų.

Tačiau subetninių žemių apibrėžties kitimas ir įvairovė, šalies intelektualų nesutarimai etnokultūrinių žemių ribų klausimu atvėrė plačias galimybes itin skirtingoms, subjektyvioms jų sampratomis etninę kultūrą tyrinėjančiuose moksluose, liaudies kultūroje ir jos vadyboje. Todėl kultūros srityje jų sampratos reliatyvumas neretai skatina itin iškreiptai interpretuoti etnoregioniškumą arba ignoruoti šį aspektą. Tai ypač akivaizdžiai byloja juostų tradicijos raida XX a. Nykstant autentiškai tradicijai, pradėtos kurti tautinės juostos, įkūnijančios bendrą lietuvišką „stilių“, o pastaruoju metu, augant etnoregioninei kultūros savimonei, atgimsta lokaliai bei regioninės tradicijos juostos, ryškėja didesnis siekis pabrėžti arealinius arba regioninius etninės kultūros ir jos tradicijos savitumus. Kita vertus, sukuriama ir mišrių regioninių bruožų juostų – tai atspindi natūraliai vykstančią tolesnę šalies sričių savitumų niveliaciją.

Požiūrių į etnoregionų sampratą raidoje ryškios kelios tendencijos. Vieni pasitenkina etnoregiono samprata kaip individualia duomenų apibendrinimo matrica ar kultūrinės raiškos tvarka. Kiti siekia, kad etnoregionų ir subetnosų samprata įgytų konkretų, plačiai priimtą pavidalą, padedantį ugdyti regioninį tapatumą. Dar kiti nemato prasmės plėtoti etnografinės žemės sampratą bei toliau kryptingai ugdyti regionų tapatybę, o labiau gilinasi į nedidelio arealinio, lokalinio savitumo klausimus.

Regioninis požiūris – vienas iš būdų sisteminti etnologinius duomenis. Jo reikšmė ypač aktualėjo kūrybos reiškinių tyrimo srityse. Ilgainiui regioninis ir subetninis aspektai tapo itin patrauklūs kultūros visuomenei ir neatsiejami nuo etninės kultūros regioninio tapatumo interpretavimo. Ir vis dėlto akivaizdu, kad etnologiniuose tyrinėjimuose iki šiol vyrauja savitų reiškinių sancaupos regione aprašymai. Analitiniai ir interdisciplininiai mėginimai apibrėžti regioninės etninės kultūros reiškinių visumą, kurie galbūt atskleistų kultūros saitų pobūdį regiono viduje ir padėtų išryškinti ne tiek atskirų reiškinių, kiek būtent regioninių kultūrų kompleksų visumos tarpusavio skirtumus šalyje, dar tik pradeda ryškėti.

Literatūra

- Balčikonis Juozas, Glemžaitė Mikalina, Mikėnaitė Akvilė (sud.). 1957. *Lietuvių liaudies menas: audiniai 1*. Vilnius: Vaga.
- Balčikonis Juozas, Glemžaitė Mikalina, Mikėnaitė Akvilė (sud.). 1962. *Lietuvių liaudies menas: audiniai 2*. Vilnius: Vaga.
- Balčikonis Juozas, Bernotienė Stasė, Kairiūkštytė-Galaunienė Klementina, Mikėnaitė Akvilė (sud.). 1974. *Lietuvių liaudies menas: drabužiai*. Vilnius: Vaga.
- Balys Jonas. 1937. Dzūkų tautosakos falsifikacijos, *Vairas* 17: 23–43.
- Bernotaitė Dalia (teksto autorė), Kuklienė Stanislava (sud.) [be m.]. *Dieveniškių krašto audėjos ir jų audiniai*. Poškonys: Dieveniškių istorinio regioninio parko informacijos centras.
- Bernotienė S., Mažeikienė O., Tautavičienė B. 1970. *Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus*. Vilnius: Mintis.
- Bernotienė Stasė. 1974. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pr.* Vilnius: Mintis.
- Bielinskis F., Čerbulėnas K., Šešelgis K. (sud.). 1957. *Lietuvių liaudies menas: architektūra 1*. Vilnius: Vaga.
- Brensztejn Michael. 1912. The Peasant Art of Lithuania, Holme Ch. (ed.). *Peasant Art in Russia*: 47–52. London, Paris, New York: The Studio.
- Buračas Balys (surinko), Galaunė Paulius (pratarmė). 1928. *Lietuviškų juostų raštai* (aplankas). Kaunas.
- Butkevičius I. 1959. Osnovnyje tipy tradicionnogo litovskogo krestjanskogo žiliščia, Tarkanova S. A., Terentjeva L. N. (red.). *Voprosy etničeskoj istorii narodov Pribaltiki po dannym archeologii, etnografii i antropologii*: 306–407. Moskva: Nauka (rusų k.).
- Castells Manuel. 2005. *Tinklaveikos visuomenės raida 2. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*. Kaunas: Morkūnas ir Ko.

- Cimermanis S. J., Morkunas V. I. 1977. Ob obrazovanii istoriko-etnografičeskikh oblastej v Latvii i Litve, Biron A. K. (red.). *Problemy etničeskoj istorii baltov*: 75–81. Riga: Zinatne (rusų k.).
- Cimermanis S. J., Morkunas V. I. 1980. Ob istoriko-etnografičeskich oblastiach v Latvii i Litve vo vtoroj polovine XIX v., Cimermanis S. (red.). *Etnografičeskiye i lingvističeskiye aspekty etničeskoj istorii baltskich narodov*: 9–45. Riga: Zinatne (rusų k.).
- Čerbulėnas Klemensas. 1950. Razvitije litovskogo narodnogo dereviannogo zodčestva i ego osnovnyje čerty, *Kratkie soobščeniya* 12: 62–73. Moskva: Institut etnografii im. N. N. Miklucho-Maklaja (rusų k.).
- Čiurlionytė Jadvyga (paruošė). 1938. *Lietuvių liaudies melodijos. Tautosakos darbai* 5. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.
- [Daukantas Simonas]. 1845. *Budą senovės lietuvių kalnienu ir žamajtių išrašę pagal senovės raštų Jokyb's Laukys*. Petropilie.
- Dzūkas. 1889. *Isz Dzūkijos, Varpas* 10: 157.
- Etninė kultūra. Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys* – 2001. 2001.
- Etninė kultūra* 2003. *Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys* 3. 2004.
- Galaunė Paulius. 1930. *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Galaunė Paulius. 1934. *L'art lithuanien*. Malmö: A.-B. Malmö Ljustrierycksanstalt.
- Glemžaitė Michalina. 1955. *Lietuvių tautiniai drabužiai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Grigas Romualdas. 2002. Lietuvių tautiškas ir pilietiškumas globalizacijos akivaizdoje, *Tautodailės metraštis* 7: 1–6.
- Gudavičius Henrikas. Šiliniai, panemunės ir gruntiniai dzūkai: gyvenimo būdas ir tendencijos, Čaplikas V. (red.). *Dzūkijos kultūros kongresas: Merkinė, 2003, etc.*: 21–22. Marcinkonys: Dzūkijos nacionalinio parko direkcija.
- Jaroševičius Antanas. 1912. *Lietuvių kryžiai* (įžanga J. Basanavičiaus). Vilnius: Lietuvių dailės draugija.
- Jurkuvienė Teresė. 1986. *Respublikinė juostų paroda: katalogas*. Vilnius: Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras.
- Jurkuvienė Teresė. 1988. Juostų spalviniai deriniai, Kudirka J. (sud.). *Spalva lietuvių liaudies mene*: 70–74. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Jurkuvienė Teresė. 1991. Rinktinės juostos, *Liaudies kultūra* 5: 39–47.
- Kalnius Petras. 2004. Lokalinių kultūrų apsauga – alternatyva savivaldos regionų kūrimui, [be sud.]. *Lietuvos regioninė politika ir teritorinės sandaros tobulinimas*: 56–67. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba.
- Kalnius Petras. 2006. Aukštaitiškumas lietuviškos tapatybės kontekste, Vasiiliauskaitė V. (sud.). *Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys*: 66–88. Kaunas: Žiemgalos leidykla.

- Keturka Antanas. 1987. *Spalva lietuvių liaudies baldų puošyboje*. Vilnius: Mokslas.
- Kinčinaitis Virginijus. 1995. Kartojimo taktikos. Lietuvos dailė europiniame kontekste, Butrimas A. (sud.). *Vilniaus dailės akademijos darbai* 5: 130–141. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Kirša Faustas, Sruoga Balys (red.). 1920. *Dainava, literatūros ir dailės lapai*. [be v.]: Vilkolakio leidinys.
- Kliaugienė Gražina. 1982. Kurpaitė pelenei, *Literatūra ir menas* 04 10: 12–15.
- Krėvė Mickevičius Vincas. 1913. *Užburtas kalnas. Dainavos šalies senų žmonių padavimas*. Vilnius.
- Krėvė Mickevičius Vincas. 1924. *Dainavos krašto liaudies dainos, surinktos V. Krėvės-Mickevičiaus*. Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas.
- Krėvė Mickevičius Vincas. 1930. Dzūkų vestuvės, *Mūsų tautosaka* 2: 17–93.
- Krėvė Mickevičius Vincas. 1931. Aitvaras dzūkų legendose, *Mūsų tautosaka* 3: 3–80.
- Krėvė Mickevičius Vincas. 1934. *Dzūkų poringės*. Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas.
- Kriukelis Rimvydas, Maskelytė Inga, Vilimaitė Kristina (red.). 2000. *Gamtoje. Kviečia nacionaliniai ir regioniniai parkai*. Vilnius: Miškų ir saugomų teritorijų departamentas prie Aplinkos ministerijos.
- Kudirka Juozas. 1986. *Lietuvių liaudies meno šaltiniai*. Kaunas: Šviesa.
- Kudirka Juozas (sud.). 1988. *Spalva lietuvių liaudies mene*. Vilnius: Mintis.
- Kulikauskiene Vida. 1975. Litovskaja krestjanskaja mužskaja odežda v 19 v. – pervoj polovine 20 v., avtoref. diss. na soisk. učen. stepeni kand. ist. nauk. Vilnius (rusų k.).
- Kulikauskienė Vida. 1988. Regioniniai vyrų drabužių spalvų ypatumai, Kudirka J. (red.). *Spalva lietuvių liaudies mene*: 43–46. Vilnius: LTSR mokslinis metodinis kultūros centras.
- Kurnitzky Horst. 2004. *Necivilizuota civilizacija. Kaip visuomenė pralaimi savo ateitį*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
- Lietuvos pirmoko pasas*. 2004. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Maslova G. S. (red.). 1986. *Istoriko-etnografičeskij atlas Pribaltiki: Odežda*. Riga: Zinatne (rusų k.).
- Marcinkas Feliksas. 1986. *Liaudies meno draugija*. Vilnius: Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras.
- Mastonite Marija. 1967. Litovskaja ženskaja odežda v XIX – načale XX vekov, avtoref. diss. na soisk. učen. stepeni kand. ist. nauk. Vilnius (rusų k.).
- Mastonytė Marija. 1961. Dzūkijos moterų drabužiai XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje, Žiugžda J., Vyšniauskaitė A. (red.). *Iš lietuvių kultūros istorijos* 3: 173–189. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

- Mikėnaitė Akvilė, Balčikonis Juozas (sud. ir pareng.). 1969. *Lietuvių liaudies menas: juostos*. Vilnius: Vaga.
- Mikėnaitė Akvilė. 1967. *Juostos: katalogas*. Vilnius: Lietuvos TSR dailės muziejus.
- Milašius Vytautas (sud.). 2003. *Audinių ornamentika*. Kaunas-Vilnius, KTU ir LII (elektroninė laikmena).
- Milius Vacys K. 1954. Opyt izučeniya pišči i domašnej utvary vostočnych litovcev, Čeboksarov N. N., Terentjeva L. N. (red.). *Materialy baltijskoj etnografio-antropologičeskoj ekspedicii (1952 god)*: 62–65. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR (rusų k.).
- Miliuvienė Marija. 1988. Moterų drabužių spalviniai deriniai, Kudirka J. (red.). *Spalva lietuvių liaudies mene*: 58–61. Vilnius: LTSR mokslinis metodinis kultūros centras.
- Pakalniškis Jonas. *Klaipėdiškių dainos*, surinko Jons Pakalniškis. 1908. Vilnius: išleido A. Bruožis.
- Perkovskis Juzefas. 1999. *Žemaičių liaudies meno ornamentas: forma ir simbolika*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Počiulpaitė Alė. 2001. Žvilgsnis į tautodailės poskyrį, Rastėnienė D. (sud. ir red.). *Lietuvos liaudies kultūros centrai 60 (Specialus „Liaudies kultūros centro“ leidinys)*: 84–95. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Polujanski A. 1859. *Wędrawki po gubernii Augustovskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa.
- Rastėnienė Dalia (sud.). 2003. *Pasaulio lietuvių dainų šventė „Mes“*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Roth Klaus and Roth Juliana. 1990. The System of Socialist Holydays and Rituals in Bulgaria, *Etnologia Europaea* 20: 107–120.
- Rūkštelė Antanas. 1929. *Lietuvių tautodailė*. Kaunas: Lietuvių dailės draugija.
- Salvatory Guseppe. 1925. *Rustic and Popular Art in Lithuania*. Milano: Grandi edizioni artistiche.
- Šidiškienė Irma. 1990. Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus tradicinių juostų rinkinys, Milius V. (red.). *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 m.*: 60–69. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Šimonis Kazys. 1934. Lietuvių tautinių rūbų ir jų rinkimo bei aprašymo reikalai, *Gimtasai kraštas* 3–4: 131–136.
- Šimtakojis Juozas (Čaplikas J.). 1899. Trakiečių dzūkų dainos, užrašytos J. Šimtakojų Merkinės parapijoje. [be v.]: V. Šlėkio sp.
- Tamošaitienė Anastazija, Tamošaitis Antanas. 1988. *Lithuanian Sashes*. Toronto: Lithuanian Folk Art Institute.
- Tamošaitis Antanas (parengė). 1932. *Sodžiaus menas 4: Juostos*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai.

- Tamošaitis Antanas (parengė). 1939. *Sodžiaus menas 7–8: Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai.
- Tautodailės metraštis* 1. 1997.
- Tautodailės metraštis* 2. 1998.
- Tautodailės metraštis* 4–5. 2000.
- Tautodailės metraštis* 6. 2001.
- Tautodailės metraštis* 7. 2002.
- Tautodailės metraštis* 9. 2003.
- Tautodailės metraštis* 11. 2005.
- Tereškovič P. V. 2004. *Etničeskaja istorija Belarusi XIX – načala XX v. v kontekste Centralno–Vostočnoj Evropy*. Minsk: BGU (Belarusskij Gosudarstvennyj Universitet) (rusų k.).
- Tumėnas Vytautas. 1989. *Lietuvių tautinės juostos*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Tumėnas Vytautas. 1990. Meniniai rinktinių lietuvių liaudies juostų ornamento bruožai, Marcinkas F. (sud.). *Pabaltijo tautodailės raida ir problemos*: 88–91. Vilnius: Lietuvos tautodailininkų sąjunga.
- Tumėnas Vytautas. 1991a. Apie kapines ir tautinį kostiumą, Ozolas R. (red.). *Lietuvos kultūros kongresas*: 191–194. Vilnius: LR Kultūros ir švietimo ministerija.
- Tumėnas Vytautas. 1991b. Rinktinių lietuvių liaudies juostų ornamento meniniai bruožai, *Menotyra* 18: 70–86.
- Tumėnas Vytautas. 2003. Tautodailė centre ir periferijoje: vertybių perkainojimas, *Liaudies kultūra*: 3: 26–40.
- Tyla Antanas. 2001. Dėl regionų pavadinimo lietuviško atitikmens, *Etninė kultūra: Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys – 2001*: 58.
- Tysliava J. (red.). 1924. *Sūduva. Suvalkiečių poezijos antologija. Skiriama Vincui Kudirkai paminėti*. Kaunas-Marijampolė.
- Uždavinys Algis. 2006. Proto sutemos ir postmodernizmo kultas, *AD Vesperum. Atvirosios visuomenės studijų žurnalas* 1: 104–136.
- Vaičiūnas Petras (paruošė). 1934. *Aukštaičių pasakos. Lietuvių pasakos* 2. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto tautosakos komisija.
- Vasiliauskaitė V. (sud.). 2006. *Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys*: 89–100. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
- Vyšniauskaite Angele I. 1954. Litovskaja krestjanskaja semja v prošlom i nastojaščem, Čeboksarov N. N., Terentjeva L. N. (red.). *Materialy baltijskoj etnografo-antropologičeskoj ekspedicii (1952 god)*: 66–77. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR (rusų k.).
- Vyšniauskaite Angelė. 2001. Pasiūlymai dėl Lietuvos regionavimo projekto, *Etninė kultūra: Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys – 2001*: 54–56.

- Zinkevičius Zigmąs. 2006. Etnonimas *aukštaičiai* amžių bėgyje, Vasiliauskaitė V. (sud.). *Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys*: 44–57. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
- Žakevičius Jonas. 1935. *Karžygiai. Dzūkų pasakos ir poringės*. Kaunas: Spaudos fondas.
- Žilenas Vincas S. 1954. Itogi etnografičeskogo izučeniya poseleniya i žilišča v severo-vostočnyh rajonach Litovskoj SSR, Čeboksarov N. N., Terentjeva L. N. (red.). *Materialy baltijskoj etnografo-antropologičeskoj ekspedicii (1952 god)*: 47–55. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR (rusų k.).

The Conventional, Classificatory, and Interpretative Aspects of Regional Identity, and their Relations with Folk-Art

Vytautas Tumėnas

Summary

Focusing on the instrumentality of ethnic regions' conception, the paper demonstrates its significance to the scientific and cultural life of Lithuania. The paper is composed of three sections. The first one outlines the formation of the notion of regional culture, the second one discusses the conception of ethnographic regions and ethnological studies, and the third one examines the relativity of the current notion of ethnic regions from the perspective of its applied character. The paper inquires into the diversity, relativity, change, and significance of ethnographic land conceptions against the background of the development of Lithuanian ethnology and folk-art. It explores effects produced by these notions on different interpretations of folk-art and art history, illuminating their interaction with the living tradition. The paper provides an insight into the emergence of the notion of ethnoregional sub-ethnic culture, a phenomenon distinct from the national one, and its interaction with the phenomenon of folk-art.

The author argues that the development of woven band (sash) tradition is determined by the changing level of the topicality of concepts of sub-ethnicity and ethnographic region. Additionally, these fluctuations are reflected in culture management practices and ethnological studies. The paper seeks to find out how folk-art, especially the genre of woven bands (sashes), is linked to the representation of national or ethnoregional identity, and how it is fixed by the actual domicile and background of folk artists, and, eventually, by their conscious

decisions. The study draws upon former publications, accounts of cultural events, observation of folk-art process live, and materials collected during LIH ethnographic expeditions.

Exploration and distinguishing of local qualities and characteristics of the Lithuanian culture is a major objective and priority of Lithuanian ethnology. Correlation of regionalisation or areal differentiation with the quinary sub-ethnic composition of Lithuanian population made up of Aukštaitians, Žemaitians, Dzūkians, Suvalkians, and Lietuvininkai occupies an interesting position in Lithuanian ethnology. The idea of five Lithuanian lands, sub-ethnic entities, and their names came into existence not long ago – as late as in the 2nd half of the 19th c. The peculiar quality of compact territories inhabited by these sub-ethnic entities may be accounted for by the circumstance that Lithuanian ethnocultural lands/regions have never echoed precisely numerous administrative divisions of Lithuania. As one might expect, concepts of an ethnographic region, so extensively used in the Lithuanian ethnological literature, are, unfortunately, non-homogeneous due to the presence of a multitude of subjective definitions. Attempts to invite more homogeneity, objectiveness, and standard into the conception of Lithuanian ethnic regions developed into ardent debates. Not only scholars, but also the entire society interested in the promotion of sub-ethnic identity, joined a discussion on the definition of ethnographic lands, their geographical and administrative boundaries, and particular qualities of everyday cultural practices. Clearly, this problem is interesting from the point of view of investigation into the bilateral close relations between science and everyday life, or science and scientific practice in cultural life.

The origins, significance and contents of the image of Lithuania composed of five lands inhabited by five sub-ethnic entities is not quite clear even today: it must have been constructed jointly by scholars, cultural workers, and common people. This phenomenon is related to the national mythology and ideology and to the level of maturity of national and ethnocultural self-awareness.

The conception of ethnographic lands has a huge instrumental significance from the point of view of its classificatory implications: its notion often determines the character of scientific interpretations of ethnic culture. Not only that, it influences even the management of folk-culture, and the folk-art itself.

Concentrated on the reflection of the ideals of national consolidation and the creation of a unitarian state, the first generalised investigation into folk-arts failed to stress relevant regional differences and characteristic features. A study on Lithuanian national dress by A. Tamošaitis (1939) was a turning point showing a clear tendency towards the specification of lands inhabited by sub-

ethnic population. A map reflecting the division of Lithuanian population into ethnic regions supplemented the study.

In due course, significance of systematisation of ethnological data in the relevant areas of study of creative phenomena became especially urgent. Eventually, the regional and the sub-ethnic aspect gained special popularity among the members of the intelligentsia. What is more, these aspects became integral components of the interpretation of regional identity of ethnic culture. Even so, it is evident that ethnological studies are dominated by descriptions of the store of original regional phenomena. Unfortunately, analytical interdisciplinary attempts to define the total body of regional ethnocultural phenomena are still at the stage of germination. This is regrettable because these measures may help us reveal the character of cultural links within a particular region and to see national difference not only on the level of separate phenomena but, significantly, on the level of the total body of regional cultural complexes.

Like the study of architecture, it was the exploration, reconstruction and applied diffusion of national dress that was mostly related to the idea of ethnic regions. On the other hand, the notion of sub-ethnic lands started to gain higher and higher semiotic value while its applied aspects were seeking a closer connection with such issues as the representation and preservation of sub-ethnic identity, and cultural life administration.

Related to the economic and cultural development of national regions and demonstrating definite territory-defining desires, the newly emerged sub-ethnic regional culture movements are logical and timely outcomes of ethnological study and regional cultural activities. As such, they affect the development of sub-ethnic identity and self-awareness. On the other hand, changes in sub-ethnic land definition coupled with its diversity account for the representations of high-level subjectivism, a highly-distorted notion of regions, and also for the levelling of these representations within culture. What makes Lithuanian ethnocultural lands/regions particular, is the fact that they have never been geared precisely to the current or the former administrative divisions of the country. As one might expect, the debates on the relevant ethnoregional boundaries and the enactment of everyday cultural practices involve not only scholars but also the entire society concerned with sub-ethnic identity.

Lithuanian intellectuals' disagreement on the issue of boundaries of ethnocultural lands gave an excellent chance to exhibit a multitude of subjective notions in ethnological studies, culture and relevant territorial administration. This is evident from attached illustrations offering a comparison of a variety of maps demonstrating a strictly scientific, an applied-scientific, and a popular-scientific approach.

Several tendencies may be distinguished in the development of approaches to the notion of a region. Some of these approaches limit themselves to the notion of a region as an individual matrix for data generalisation, or as a particular sequence of cultural representations. Other approaches wish to make the notion of regions and sub-ethnic entities acquire a definite widely acceptable shape able to facilitate the development of regional identity. Still others do not see any sense in further targeted development of regional identity, promoting, instead, inquiry into the original qualities of a small-scale area. However, the latter new non-systematic tendency is less logical, compared to the long-running development of the above-named approaches.

Vague contents, ambiguous definition and blurred boundaries of the conception of ethnographic region and sub-ethnic entities, coupled with the sensitivity and topicality of this issue in modern society, account for a thoroughly indistinct, different, inconsistent, chaotic, often strangely integral, and mixed notion of ethnic regionalism and its representation in modern folk-art. For example, a definite modern approach demanding highly stylised sashes of a "generalised" Lithuanian character has dominated band (sash) weaving for a long period of time. However, recently, owing to scientific achievements and increased levels of consciousness on the part of culture managers, a tendency towards stressing of areal or regional peculiarities of ethnic culture and relevant traditions are becoming more prominent.

Gauta 2006 m. gruodžio mėn.